

DIE

C. H. DIEHL

ΤΟ
ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΤΗΛΙΑΚΟΥ



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΘΑΝ. Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

1910

2925

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

СН. ДИЕНЦ

ΤΟ



ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ' αἰῶνος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ Γ. ΤΗΔΙΑΚΟΥ



ΑΘΗΝΩΝ



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΘΑΝ. Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

1910

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

ΤΗ ΙΕΡΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΟΝΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΑΘΗΝΩΝ



ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡμέτερος λόγιος μοι ἐζήτησε πέρυσι πληροφορίας περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν τὴν Πάτμον, καὶ περὶ τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν των. Τῷ ἔδωκα κατὰλογον ὁλόκληρον, ἐν ᾧ ἐσημείωσα ὅσα ἐγνώριζον περὶ Ἰάλλων, Ἀγγλων, Γερμανῶν, Ρώσων, Βέλγων, Ἀμερικανῶν, οὓς ἀπησχόλησεν ἡ μικρά, ἀλλ' ἱστορικὴ νῆσος. Ἑλληνα μόνον ἓνα εἶχον νὰ ἀναφέρω σοβαρῶς ἐργασθέντα καὶ πολλὰ διδάξαντα, τὸν ἀοίδιμον Ἰωάννην Σακκελίωνα. Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα τίνας εἶναι οἱ λόγοι, δι' οὓς δὲν ἐστράφη ἡ προσοχὴ τῶν ἡμετέρων ἐκεῖ, ὅπου τόσα ξένα βλέμματα βλέπομεν ἐστραμμένα, οὐδὲ θὰ πράξω ὅ,τι συνήθως πράττομεν οἱ Ἕλληνες, οἵτινες θαυμάζομεν τὰλλότρια ὑποτιμῶντες τὰ ἴδια. Ἡ ἀλήθεια ὅμως, ἣν δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτωμεν, εἶναι ὅτι ἡμεῖς πολλάκις δεικνύομεν ἀσύγγνωστον ἀμέλειαν, προκειμένου περὶ πραγμάτων πολὺ πλησίον κειμένων καὶ ἅμεσον ἀπαιτούντων διαφέρον, ἐν δὲ τῶν ἀσυγγνωστοτάτων σφαλμάτων ἡμῶν εἶναι ὅτι δὲν φροντίζομεν νὰ μανθάνωμεν ὅπως πρέπει καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Οὕτω π.χ. δύνανται πολλοὶ πολλὰ νὰ γνωρίζωσιν, ἀλλὰ τί εἶναι ἡ Πάτμος καὶ ποῦ ἀκόμη κεῖται ἐντελῶς νὰ ἀγνοῶσι. Τοῦτο δὲ ἄς μὴ θεωρηθῇ ὑπερβολή, διότι ἐγὼ πολλάκις, ὁμιλῶν πρὸς ἀνθρώπους οὐχὶ τυχαίους, ἀναγκάζομαι νὰ δίδω γεωγραφικὰς πληροφορίας, ἵνα ὀρίσω τὴν θέσιν τῆς πατρίδος μου.

Ταῦτα λέγων δὲν ἐννοῶ νὰ καταδικάσω πάντας, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι, ὧν ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων καὶ τὸ διαφέρον δὲν δύνανται νὰ τεθῶσιν ἐν ἀμφιβόλῳ. Περὶ αὐτῶν δὲν ἀμφιβállω ὅτι μετὰ ζήλου παρηκολούθησαν πάντοτε πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Πατμιακῆς βι-

βλιοθήκης καὶ εἰς τὰ ἐκ ταύτης διδάγματα. Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐπιθυμῶ, εἶναι νὰ ἴδω πραγματικώτεραν ἐργασίαν. Τοῦτο ἀκόμη δὲν ἔγινεν. Ἀλλ' ὅτι δὲν ἔγινεν εἰς τὸ παρελθόν, εὐχομαι νὰ γήῃ εἰς τὸ μέλλον, "Ἐχω δὲ πολλὰς ἐλπίδας ὅτι ἢ ἐν Ἀθήναις ἰδρυθεῖσα Βυζαντιολογικὴ Ἑταιρεία θὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν της καὶ τὴν Πάτιμον. Πρὸς τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον αὐτὸν τὸν Ch. Diehl, ὅστις πραγματευόμενος ἐν τινι μελέτῃ του περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς μελέταις ἐργασίας καὶ τοῦ προγράμματος τῶν μελλουσῶν ἐρευνῶν συνιστᾷ μεταξὺ ἄλλων εἰς τὴν Βυζαντιολογικὴν Γαλλικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὰ ἑξῆς : *Faire la monographie de quelqu' un de ces grands couvents de Constantinople, du Latros, de l' Olympe ou de l' Athos ou encore de ce monastère de Patmos pour lesquelles pièces d' archives a bon d'ent... ce serait ouvrir des jours tout nouveaux sur la vie sociale, si mal connue encore, des Byzantins.*

Ἐν Ἀθήναις 28 Μαρτίου 1910.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΑΙ

CH. DIEHL

Τὸ σκευοφυλάκιον καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου
κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος (1).

(κατ' ἀνέκδοτα ἔγγραφα).

Ὅτε, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1088, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς παρεχώρησε τὴν Πάτμον εἰς τὸν ὅσιον Χριστόδουλον, οὐδὲν ἄλλο μέρος ἦτο καταλληλότερον νὰ γένηται, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ αὐτοκράτορος, «ἐργαστήριον ἀρετῆς» (2). Πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν τὴν περὶ τῆς ἐρημίας ταύτης περιγραφὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ ἀναλαβόντος νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς χεῖρας τοῦ ὁσίου: «Διατρέξαμεν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τὴν νῆσον Πάτμον, εὗρομεν αὐτὴν ἐρημὴν, ἀκαλλιεργήτην, κεκαυμένην ὅλην ὑπὸ πυκνῶν θάμνων καὶ ἀκανθῶν, καθ' ὅλην κληρίαν ἄγονον διὰ τὴν ἑλλειψιν ὕδατος. Καθ' ὅλην τὴν νῆσον πράγματι δὲν ἀπηντήσαμεν ὕδωρ ρέον ἢ ἀναβρύον, πλὴν φρεάτων τινῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν δίδουσιν ἄφθονον ὕδωρ,..... καὶ μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐπιτρέπουσι νὰ καλλιεργῇται ἐπιφάνεια 627 μοδίων: ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιεργήσιμος αὕτη γῆ περικλείεται καὶ οἶονεὶ συμπίνγεται ὑπὸ πολλῶν καὶ συνεχῶν βουνῶν. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νήσου εἶναι ὀρεινόν, τραχύ, ἄδατον· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀρόσιμον μέρος μόλις 160 μόδιοι δύνανται νὰ καλλιεργῶνται διὰ ζευγαρίου· τὸ δὲ λοιπὸν ἀνάγκη νὰ σκάπτηται διὰ σκαπάνης καὶ δικέλλης καὶ νὰ ποτίζηται διὰ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τῶν γεωργῶν· τὸ μέρος τοῦτο δὲν

(1) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Βυζ. Δελτίῳ (Byzantinische Zeitschrift), τόμ. Α' (1892), κατὰ δὲ τὸ 1905 καὶ ἐν ταῖς Βυζ. μελέταις (Études byzantines).

(2) Miklosich et Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, τόμ. ζ' σελ. 45. Παράβαλε καὶ ὅ,τι λέγει αὐτὸς ὁ ὅσιος περὶ τῆς διανομῆς ταύτης (Acta, σελ. 66): θησαυρὸν ἐνόμιζον παρακλήσεως τὸ ἀποψισμένον ταύτης καὶ ἀπαράκλητον.

εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἢ πέτραι, κατωφέρεια ἀπόκρημνοι καὶ βουνά. Δένδρων οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἵχνος εἶδομεν, οὔτε ἡμέρων οὔτε ἀγρίων, εἰμὴ μόνον περὶ τὰς εἴκοσι ξηραχλάδας· ἐπίσης οὐδὲ μίαν μόνην οἰκοδομὴν παρατηρήσαμεν, ἐκτὸς πενιχροῦ τινος εὐκτηρίου, ἐκτισμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Θεολόγου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου μεγάλου ναοῦ, ὠκοδομημένου εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ μέγας ἀπόστολος τὰς θείας καὶ μυστηριώδεις ἔλαθεν ἀποκαλύψεις καὶ τὰ θαυμάσια ἐτέλεσε θαύματα (1).»

Ἀναγινώσκων τις τὴν εἰκόνα ταύτην τὴν ἥμισυ γοητευτικὴν παρατηρεῖ ὅτι οἱ σύντροφοι τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου ἐθλίβοντο ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Πάτμου διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀπολαύσεων τοῦ ἐν Κῷ μοναστηρίου αὐτῶν καὶ ἐλύπουν διὰ τῶν μεμφιμοιρῶν, τῶν ἀντεγκλήσεων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀποστασιῶν αὐτῶν τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου ἀναχωρητοῦ (2). Προσθέσατε δ' ὅτι, παρὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν προστασίαν, τὸ ἀρτισύστατον μοναστήριον δὲν ἦτο πλούσιον, ἀφ' οὗ τοσοῦτον ἐστερεῖτο πόρων, ὥστε συνιστάτο ἡ οἰκονομία μέχρι καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἔργων τῆς ἐλεημοσύνης (3), προσθέσατε ἔτι τὴν διαρκῆ ἀπειλὴν τῶν καθέτων τῶν πειρατῶν (4), τὰς παραβολὰς τῶν Τούρκων, οἵτινες εἰς μίαν στιγμὴν ἐξεδίωξαν τὸν Χριστόδουλον ἐκ Πάτμου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ καὶ νὰ ἀποθάνῃ εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Εὐδοσίαν (5), καὶ θὰ ἐννοήσητε ὅτι ἐχρειάσθη ὅλη ἡ ἱερὰ τοῦ ἱδρυτοῦ ἐπιμονή, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸ νέον ἱδρυμα, ὅλη ἡ ἀκαταμάχητος ἀφοσίωσις εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου ἀσκητοῦ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἵνα διατηρηθῇ τοῦτο ἀνέπαφον. Ἐν τούτοις, χάριν τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας, χάριν τῶν παντὸς εἶδους προνομίων, ἃς οἱ ἡγεμόνες τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν ἐπεδαψίλευσαν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου (6), αἱ ἀθλιότητες καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς ἀρχῆς ἡλαττώθη-

(1) Acta, σ. 56—57.

(2) Acta, σελ. 66, 68.

(3) Acta, σελ. 77. Πρβλ. σ. 104 καὶ 94.

(4) Acta, σελ. 88.

(5) Ἀθανάσιος ὁ Ἀντισχεῖας (ἀκολουθία ἱερὰ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου. ἐν Ἀθήναις, 1884, σ. 151). Πρβλ. Acta, σ. 85.

(6) Τὴν περίληψιν εὕρισκε τις ἐν τῷ Χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (Acta, σ. 111).

σαν σὺν τῷ χρόνῳ. Ἀληθῶς, μέχρι τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰῶ-
νος, τὸ μοναστήριον ὑπέκειτο εἰς πολλὰς δυσχερείας, προσδο-
λὰς τῶν Τούρκων, δι' ἃς ἦτο ἀνάγκη χρυσοῦ, ὅπως ἐξασφαλι-
σθῇ ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ (1), λεηλασίας πειρατῶν (2), παρανόμους
φορολογίας τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, πολὺ ὀλίγον με-
ριμνώντων περὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν προνομίων αὐτοῦ (3)· παρὰ
πάσας ὁμῶς ταύτας τὰς μεταπτώσεις, τὸ μοναστήριον εὐημέρει.
Ἐκέκμητο, ἐκτὸς τῆς Πάτμου, τὴν γειτονικὴν νῆσον Δηψῶ (4),
εἶχε γαίαν ἐν Δέρφ (5), ἰδιοκτησίας ἐν Κρήτῃ (6), πανταχοῦ
δὲ οἱ ἄποικοι αὐτῆς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι φόρων (7)· εἶχε τὰ
πλοῖα αὐτῆς, ἅτινα ἐλεύθερα ἐξετέλουν τοὺς πλοῦς αὐτῶν ἀνά
πᾶν τὸ Αἰγαῖον (8)· ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν φόρων τῆς ἐπαρχίας
τῆς Κρήτης ἐλάμβανε τὴν καλὴν αὐτῆς μερίδα εἰς σῖτον καὶ
εἰς χρῆμα (9)· κατὰ τὰ τελευταῖα τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος ἔτη,
ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Ἀρσενίου, συγγίνωνε περὶ τοὺς ἑκατὸν
πεντήκοντα μοναχοὺς (10). Εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν χρόνον, καθ'
ὃν ἡ ὕλική ζωὴ κάλλιον ἐξασφαλισμένη ἔφινε τὸν νοῦν μάλ-
λον ἐλεύθερον πρὸς φροντίδας ἄλλης φύσεως, μεταφέρει ἡμᾶς
τὰ περίεργον ἔργα, ὅπερ τὸ πρῶτον δημοσιεῖσθαι ἐνταῦθα.
Τὸ κείμενον τοῦτο, ἀποκειμένον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Πά-
τμου (ἀρ. 15), σχηματίζει μακρὸν κυλινδρὸν περγαμνῆς πλά-
τους 0,26. Ἐν τῇ 1ῃ σελίδι εὐρίσκεται κατάλογος λεπτομε-
ρῆς εἰκόνων, λειψάνων, σκευῶν ἱερῶν, κοσμημάτων ἱερατικῶν,
χειρογράφων ἐπὶ περγαμνῆς καὶ χειρογράφων ἐπὶ χάρτου ἐκ
βάμβακος, ἀποκειμένων ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς
τοῦ 13ου αἰῶνος· ὁ κατάλογος οὗτος τῷ ὄντι συνετάχθη ἐπὶ

(1) Acta, σελ. 107.

(2) Acta, σελ. 107.

(3) Acta, σελ. 107—108, 111—112.

(4) Acta, σελ. 34.

(5) Acta, σελ. 25, 34, 111.

(6) Acta, σελ. 130, 132.

(7) Acta, σελ. 53, 94, 105.

(8) Acta, σελ. 99, 119, 122, 127, 137, 139, 142, 151.

(9) Acta, σελ. 93, 106—107, 117, 140.

(10) Acta, σελ. 131. Κατὰ τὸ 1157 ἀριθμοῦνται 75 μόνον (Acta σελ. 108—110).

τῆς ἡγουμενίας τοῦ Ἀρσενίου (1) κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1201). Ἐν τῇ 2ᾳ σελίδι ἀναγινώσκουμεν σειρὰν σημειώσεων ὀλίγον τοῦ καταλόγου μεταγενεστέρων, αἵτινες περιλαμβάνουσι τὸ κατάστιχον τῶν δανειζομένων ἀπὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου. Περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου πολλάκις ἤδη ἐγένετο λόγος (2), οὐχ ἥττον μέχρι σήμερον μένει ἀνέκδοτον. Δὲν εἶναι δὲ πολὺ ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὁποῖα εἶναι ὅλη αὐτοῦ ἡ σπουδαιότης. Γινώσκουμεν πόσον σπάνιοι εἶναι οἱ κατάλογοι οὗτοι τῶν βυζαντιακῶν βιβλιοθηκῶν (3), πόσον δὲ πολὺτιμοι εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Δεικνύουσι κάλλιστα εἰς τί κυρίως εἶχον ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι καὶ τίνες ἦσαν αἱ ἐπικρατοῦσαι κλίσεις τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐγίνοντο αἱ συλλογαὶ αὗται· διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅταν πρόκειται περὶ βιβλιοθηκῶν, αἵτινες βρα-

(1) Ὁ ἡγούμενος Ἀρσένιος μνημονεύεται τὸ πρῶτον εἰς ἔγγραφα τῆς Πάτμου, φέροντα χρονολογίαν Δεκεμβρίου τοῦ 1188 (Acta, σελ. 122)· ἡ τελευταία περὶ αὐτοῦ μνεία γίνεται εἰς ἔγγραφον τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1199. (Acta, σελ. 142). Ὁ ἡμέτερος κατάλογος δείκνυσι ὅτι κατὰ τὸ 1201 ἐκυβέρνησα ἔτι τὸ μοναστήριον· ἀλλ' ἐν πρῶτῃ περιπτώσει εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1206. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔγγραφόν τι ἀναφέρει τὸν ἡγούμενον Εὐθύμιον (Acta, 150). Μοι φαίνεται ὅτι, κατὰ τὰ κείμενα, δυνάμεθα νὰ καταστρώσωμεν τὸν κατάλογον τῶν πρώτων ἡγουμένων τοῦ μοναστηρίου ὡς ἐξῆς :

1. Χριστόδουλος, 1088—1093.
2. Ἰωσήφ ὁ Ἰασίτης, 1093—περὶ τὸ 1128 (Acta, σελ. 100, 106).
3. Σάββας (;) περὶ τὸ 1128 (Ἀκολουθία, σελ. 154· Acta, σελ. 107).
4. Θεόκτιστος, περὶ τὸ 1128—23 Σεπτεμβρίου 1157 (Acta, σ. 107—108).
5. Λεόντιος, 23 Σεπτεμβρίου 1157—; (τελευταία μνεία κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1161. Acta, σελ. 117. Ἀφῆκε τὴν ἡγουμενίαν, ἵνα γένηται πατριάρχης Ἱεροσολύμων).
6. Χριστόδουλος ;—; (Acta, σελ. 144—149).
7. Ἀρσένιος ; (πρώτη μνεία, 1188)—; (τελευταία μνεία κατὰ τὸν Σεπτ. 1201).
8. Εὐθύμιος (πρώτη μνεία, 1206)—;

(2) Φλωρίδης, ἐν τῷ καταλόγῳ τῷ δημοσιευθέντι ἐν Πανδώρα (Δεκεμβρίου 1868—Μαΐου 1869) ἀριθ. 15.—Σακκελίων, Πατριακὴ Βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθῆναις, 1890, σελ. ι', ὅστις ἀπατᾶται λέγων ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος ἀριθμεῖ περὶ τὰ 500 χειρόγραφα.—Acta et diplomata σελ. 246.

(3) Gesch. d. byz. Litt., σελ. 508—509.

δύτερον διεσκορπίσθησαν, τὴν προέλευσιν πολλῶν χειρογράφων, ἀποκειμένων σήμερον ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης (1)· ἴσως εἶναι ἀκόμη διδακτικώτεροι, ὅταν, ὡς ἐν Πάτμῳ, ἀναφέρονται εἰς βιβλιοθήκην, ἣτις ἦτο ὀλιγώτερον κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκτεθειμένη εἰς τὰς συνήθεις αἰτίας καταστροφῆς, ὥφειλε δὲ νὰ διατηρῆται σχεδὸν ἀνέπαφος ἀπὸ τῶν ἀφροσώτων τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς χρόνων.

Μεταξὺ λοιπὸν τῶν ἐγγράφων τοῦ εἵδους τούτου, ἀνεκδότων ἢ ἐκδομένων (2), ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, τοῦτο, ὅπερ μελετῶμεν, εἶναι χρονολογικῶς τὸ ἀρχαιότερον· μετὰ ἓνα μόλις αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς μονῆς συνταχθὲν ἀποδίδει ἡμῖν ὡς ἔγγιστα τὴν ἀρχικὴν τῆς βιβλιοθήκης ὄψιν· παραβαλλόμενον πρὸς μεταγενεστέρους καταλόγους, πρὸς τὸν τοῦ 1355 ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Mai, ἢ πρὸς τὸν τοῦ 1382, ἀνέκδοτον ἀκόμη, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξελέξωμεν τὴν διαδοχικὴν αὐξήσιν τὴν γενομένην κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα· παραβαλλόμενον τεκὸς πρὸς ἄλλα ἐγγραφα καὶ ἰδίως πρὸς τὸν νῦν κατάλογον τῆς βιβλιοθήκης (3) δεικνύει

(1) Πρὸς Studemund, Das Inventar der Bibliothek des Klosters St. Johannis zu Patmos, (Philologus, 1867) σελ. 132—173.

(2) Τὰ ἐγγραφα ταῦτα, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, εἶναι : 1) 'Ο κατάλογος τοῦ 1355, ἐκδομένος (Migne, Patr. graec., τ. 149 σ. 1047). 2) 'Ο κατάλογος τοῦ 1382, ἀνέκδοτος (Σακκελίων, σελ. ια'. Acta, σελ. 3—4). 3) 'Ο κατάλογος τοῦ 15' αἰῶνος ἐκδοθεὶς ὑπὸ Antoine Possevin (Catalogi mss. graec., σελ. 42, en appendice au t. II de l'Apparatus sacer ad script. vet. et nov. Testamenti, Cologne, 1608), ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μετάφρασις Λατινικῆ, ἀνακριβὴς καὶ ἀτελής ἐν τισι, τοῦ καταλόγου τοῦ 1355. Οὐδεμίαν λοιπὸν σπουδαιότητα πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν πληροφορίαν, ἣν δίδει περὶ αὐτοῦ ὁ Montfaucon (Palaeogr. graec., σελ. XXI) καὶ ὁ Σακκελίων (Π. Βιβλιοθ. σελ. ια'). Δράττομαι ὁμως τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν εἰς πολλοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ὀλίγον γνωστῷ τοῦ Possevin ἀναφερομένους σπουδαίους καταλόγους βιβλιοθηκῶν τῆς Κων/πόλεως τοῦ 15' αἰῶνος, π.χ. τοὺς τοῦ πατριαρχείου, τοῦ πρίγκιπος 'Αντωνίου τοῦ Καντακουζηνοῦ κ.λ.π. (σελ. 44—49).—Περὶ τῶν νεωτέρων καταλόγων ὅρα Σακκελίωνα, σελ. ια'—ιβ'. Σημ. μ. 'Ο κατάλογος ὁ ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Mai καὶ Migne εὐρηταί μετὰ τινων διαφορῶν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3067 ἑλλ. κώδικι τῆς ἐν Παρισιαίσις 'Εθνικῆς βιβλιοθήκης, ἐξ οὗ ἀντέγραψεν αὐτὸν ὁ καθηγητὴς κ. Σπυρίδων Λάμπρος (Ν. 'Ελληνισμ. Τ. Α').

(3) Συνετάχθη καὶ ἐξεδόθη τῷ 1890 ἐν 'Αθήναις ὑπὸ τὸν τίτλον *Πατριακὴ Βιβλιοθήκη*.

ἡμῖν μετ' ἀλγεινῆς ἀκριθείας τὰς ζημίας, ἃς ἡ συλλογὴ ἐκτοτε ὑπέστη. Οὕτω δυνάμεθα κατὰ τινα τρόπον νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς διαφόρους τύχας τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου, νὰ μάθωμεν ὅποια ἦτο ἡ μοῖρα τῶν χειρογράφων τῶν ἐμπεπιστευμένων εἰς τὴν μέριμναν τῶν μοναχῶν. Καὶ ἂν συλλογισθῇ τις ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν σπουδαιοτάτων βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀναμφιβόλως οὐδόλως θὰ κρίνῃ στερούμενον καθ' ὅλοκληρίαν διαφέροντος τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς ἱστορίας τῶν βιβλίων ἐν τοῖς Ἑλλήν. μοναστηρίοις τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ὁ κατάλογος τοῦ σκευοφυλακίου δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄξιος προσοχῆς τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων. Γινώσκουμεν ὅποιας πολυτίμους πληροφορίας παρέχουσι τὰ ἔγγραφα τοῦ εἵδους τούτου εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ δυτικῇ καὶ μεσημβρινῇ Εὐρώπῃ, τί δύναται τις νὰ πορισθῇ, ὅταν αὐτὰ τὰ μνημεῖα ἐλλείπωσιν, ἐκ τῶν καταλόγων τῶν δαπανῶν τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ἐκ τῶν καταλόγων φρουρίων, ἐκκλησιῶν ἢ μοναστηρίων, ἀποκειμένων εἰς πολὺ μέγαν ἀριθμὸν ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἀρχείων τῆς Δυσέως (1). «Ἀλλὰ, προσθέτει ὁ Labarte, ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀψώμεθα ὑπὸ τὸν τίτλον τίνος ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς, πάντα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα ἐλλείπουσιν ἐντελῶς. Τὰ χειρόγραφα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, οἵτινες ἔγραψαν περὶ τῆς θεολογίας ἢ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας, κατὰ μέγα μέρος περιεσώθησαν· πολλὰ ἐξετυπώθησαν, μετεφράσθησαν καὶ ὑπεμνηματίσθησαν· τὰ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὅμως βίου ἔγγραφα, ἐν οἷς εὐρίσκεται ἡ περιγραφὴ τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν ὕφασμάτων, τῶν ὄπλων, τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν παντὸς εἶδους ἐργαλείων τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, ἐξηφανίσθησαν σχεδὸν τελείως. Ἄν ὑπάρχωσιν ἔτι τινά, μένουσι τεθαμμένα ἐν τοῖς ἀρχείοις μοναστηρίων τινῶν τῆς Συρίας ἢ τοῦ Ἀθῶ, ὅθεν ὀλίγοι μέχρι τοῦδε ἐζήτησαν νὰ ἐκθάψωσιν αὐτὰ (2)». Τὸ πάλαι πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Βυζαντίου εἶχον ὁμοίους καταλόγους τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν πλούτου, ἢ

(1) Labarte, Histoire des arts industriels au moyen âge, 2e éd., t. III, σελ. 64, 65.

(2) Labarte, σελ. 65.

δὲ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἥτις ποιεῖται πού λόγον περὶ τῶν ἐγγράφων τούτων (1), διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐλέγοντο *brevia*. Πρὸ τινων ἐτῶν ὁ Σάθας ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀνεύρῃ σπουδαῖον τῶν μνημείων τούτων δείγμα, τὸν κατάλογον τῶν εἰκόνων, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἱερατικῶν στολῶν, ἅτινα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Μιχ. Ἀτταλειάτου εἰς τὸ μοναστήριον, ὅπερ ἱδρύσεν ἐν Ραιδεστώ κατὰ τὸ 1077 (2). Εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι δυνάμεθα σήμερον νὰ προσθέσωμεν τὸν κατάλογον τοῦ σκευοφυλακίου τῆς Πάτμου· δὲν εἶναι ὀλιγώτερον περιέργος οὐδ' ὀλιγώτερον πολύτιμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντιανῆς βιομηχανίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Α'.

Τὸ σκευοφυλάκιον

Οἱ ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου συνηθροισμένοι θρησκευτικοὶ θησαυροὶ διηροῦντο εἰς τρεῖς κατηγορίας: τὰ λείψανα, τὰ εἰς τὴν ἐξεξάγγελσιν τῶν τελετῶν καὶ διακώσμησιν τῆς ἐκκλησίας προωρισμένα χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ σκευή, τὰ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ ἄμφια.

Γινώσκομεν ὅποιαν ἀξιοσημειώτον θέσιν εἶχεν ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ θρησκευτικῷ βίῳ τοῦ μέσου αἰῶνος ἡ πρὸς τὰ λείψανα εὐλάβεια καὶ ὅποιαν τιμὴν οἱ Βυζαντινοὶ ἰδίᾳ ἀπένεμον εἰς τοὺς θησαυροὺς τούτους. (3) Ἐγκαίρως ἡ εὐλάβεια τῶν αυτοκρατόρων ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν διὰ τὸν κόσμον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συλλογὴν τῶν ὑλικῶν ἀναμνήσεων τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Σωτῆρος, τῶν δστῶν τῶν ἁγίων, τῶν μνημείων τοῦ μαρτυρίου των (4) οἱ ἱστορικοὶ διηγοῦνται μεθ' ὁποίας ἐπιδείξεως παρουσιαζον κατὰ τὰς ἐορτὰς ὅσα θαυμάσια καὶ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς ἄξια ἦσαν συνη-

(1) Ἄννα Κομνηνή, Ἄλεξιὰς (ἔκδ. Παρισίων), σελ. 156 Α.

(2) Σάθας, *Bibliotheca graeca medii aevi*, τόμ. Α', σελ. 47, 48—51, 68—69. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλοι κατάλογοι σημειούμενοι ἐν τοῖς *Βυζ. μελέταις* (*études byzantines*, σελ. 312).

(3) Riant, *Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople*. σ. 3.

(4) Ch. Diehl, *La Pierre de Cana* (*Bull. de Corr. hellén.*, t. IX (1885.)). σ. 28—32, καὶ τὰ κείμενα τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Riant σ. 29.

θροισμένα ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ναῷ (1). ὁ δὲ σωρὸς τῶν λειψάνων τῶν ἀποσταλέντων εἰς τὴν Δύσιν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τοῦ 1204 ἀποδεικνύει μετὰ περισσείας τὰ ἄπειρα θρησκευτικὰ πλούτη, ἅπερ ἐνέκλειεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. (2) Τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, ἀρχομένου τοῦ ιγ' αἰῶνος, δὲν εἶχε βεβαίως οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὰ μέσα, ἵνα ἀποκτήσῃ τοιαύτην λειψάνων ποσότητα, ἐκέκτητο ὅμως ἀριθμὸν τινα μνημείων ἀξιοσημειώτων. Μεταξὺ τῶν πρώτων κατελέγοντο πολλὰ τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πρὸς ἃ οἱ πιστοὶ ἀπένεμον ἰδιαιτέραν εὐλάβειαν· πᾶσα ἐκκλησία ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ ἀποκτήσει τινὸς ἐκ τῶν πολυτίμων τούτων λειψάνων, ἕκαστον δ' ἐπιφανὲς πρόσωπον ἐκράτει μετὰ τιμῆς ἐξαρτῶν ἐκ τοῦ λαιμοῦ αὐτοῦ ἐν τῶν φυλακτηρίων, ἐν τῶν ἐγκολπίων, τῶν περιεχόντων μετὰ τῶν ἄλλων λειψάνων καὶ τεμάχιον τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ. (3) Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν Πάτμῳ· Ἐκτὸς τριῶν πλουσιῶν θηκῶν ἐγκλειουσῶν τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα λείψανα, τὸ σκευοφυλάκιον εἶχε τὸ ἐγκόλπιον ἐνὸς τῶν πρώτων ἡγουμένων, Ἰωσήφ τοῦ Ἱακώβου, ὅθεν ἐξήρχετο λάμψας τις τοῦ τιμίου ξύλου. Εἶχεν ἔπειτα προσεγγιὰ τινα ἱερῶν λειψάνων, ἱερῶν ὁσίων ἐσταυρωμένων μετὰ τινος ἀταξίας ἐν κυτίοις καὶ κιθωτίοις παντὸς εἴδους, ἐνταῦθα δεκαεπτὰ τεμάχια μεγάλα καὶ μικρά, ἐκεῖ τεσσαράκοντα τεμάχια ὁμοῦ, προερχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μαρτύρων ἁγωνύμων. Ὁ κατάλογος ρητῶς μόνον τέσσαρα ἀναφέρει λείψανα· τὰ τοῦ Ἀγ. Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, τοῦ Ἀγ. Στεφάνου τοῦ Νέου, τοῦ Ἀγ. Ἑρμολάου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου. Δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὰ ἁγιασθέντα λείψανα τοῦ Ἀγ. Παύλου τοῦ Λάτρου, ἐγκεκλεισμένα ἐν θήκῃ μετ' εἰκόνας, ἐν ᾗ εἰκονίζετο ὁ ἅγιος ἡγούμενος. Ἄνευ ἀμφιβολίας αὐτὸς ὁ ὁσιος Χριστόδουλος ἔσωσε τὰ λείψανα ταῦτα ἐκ τῆς καταστροφῆς, ὅτε ἐχθρικῇ ἐπιδρομῇ ἡπεῖλει τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀναχωρητήρια, (4) παραλαβὼν δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ὁσὰ τοῦ ἁγίου του προκατόχου ἐξησφάλισε βραδύτερον εἰς αὐτὰ ἄσυλον ἐν Πάτμῳ.

(1) Riant, σ. 13.

(2) Riant, 12-13. 19, 27—31.

(3) Riant, σ. 28.

(4) Περὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Χριστοδούλου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Λάτρου, πρὸς Acta. σ. 16, 17, 30, 87.

Δίαν διαφέρουσαι ἦσαν καὶ αἱ περιέχουσαι τὰ λείψανα ταῦτα θῆκαι. Τὰ πλείστα βεβαίως ἦσαν ἀπλούστατα τεθειμένα ἐν θήκαις ἐκ χαλκοῦ, ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἐν κιβωτιδίοις ἐκ ξύλου σιδηροδέτοις ἢ ἐκ μετάλλου ἐν σχήματι σταυροῦ· τὰ ἐπισημότερα ὅμως τούτων εὗρον πολυτελέστερον κάλυμμα. Ἐν τῶν τεμαχίων τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἐγκλείεται ἐν κιβωτίῳ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἕτερον ἐν θήκῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου κεκοσμένου διὰ σμάλτων καὶ τρίτον ἐν θήκῃ μετ' εἰκόνης εἰκονίζουσης τοὺς ἁγίους Γεώργιον καὶ Δημήτριον, ὁμοιότατον δὲ πρὸς πολλὰ τεμάχια ἀποκείμενα ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Ἀγίου Μάρκου τῆς Βενετίας. (1) Μετὰ τῶν ἱερῶν τούτων μνημείων ὁ κατάλογος περιγράφει σειρὰν ὁλόκληρον ἀντικειμένων τῆς χρυσοχοϊκῆς. Τοιαῦτα εἶναι εἰκόνες ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, δίπτυχα, εἰκόνες ἐπὶ ξύλου καὶ μετάλλου εἰκονίζουσαι ὅτε μὲν τὸν Χριστὸν, τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὅτε δὲ τινὰς τῶν πρωτευόντων ἁγίων τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὸν ἅγιον Θεόδωρον, τὸν ἅγιον Γεώργιον, τὸν ἅγιον Δημήτριον, τὸν ἅγιον Νικόλαον καὶ ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσοστόμον, τοὺς ἁγίους Κύριλλον καὶ Ἀθανάσιον, τὸν ἅγιον Μερκούριον καὶ ἅγιον Παντελεήμονα, ὡς καὶ τινὰς σκηναὶς ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὡς τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου ἢ τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας. (2) Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου ἀριθμοῦνται οὐχὶ ὀλιγώτεραι τῶν δεκαεπτὰ εἰκόνων τοῦ εἶδους τούτου, πᾶσαι ἐπεξεργασμέναι μετὰ τῆς συνήθους τοῖς βυζαντινοῖς χρυσοχοῖς πολυτελείας. Τινὲς ἔχουσι πλαίσια ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἕτεραι δὲ ἀκτινοβολοῦσιν ἐκ πολυτίμων λίθων ἐπικεκολλημένων ἐν τῷ μετώπῳ ἢ ἐν τῷ στεφάνῳ τῶν ἁγίων· καὶ ἄλλαι, αἱ πολυτελέστεραι, εἶναι κεκοσμημέναι διὰ σμάλτων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀκτινοβολεῖ ἐκ τῶν πρώτων μεγάλη εἰκὼν τοῦ προστάτου τοῦ μοναστηρίου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, «μεθ' ἐνὸς παισίου ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἐνὸς χρυσοῦ στεφάνου καὶ ἐνὸς Εὐαγγελίου χρυσοῦ μετὰ σμάλτων». Ὑπάρχουσιν εἴτα ἐγκόλπια, ἐν οἷς ἡ λάμψις τῶν σμάλτων προστίθεται εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης· ὑπάρχουσι μεγαλό-

(1) Πρβ. Labarte, Hist. des arts industriels au moyen âge 2^a ἐκδ. τόμ. Α' σελ. 318—320.

(2) Περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ εἶδους τούτου πρβ. Labarte, τόμ. Α' σ. 318-320.

σταυροὶ μετὰ πλακῶν ἀργυρῶν ἢ κεκοσμημένοι δι' εἰκό-
νων ἐσμαλτωμένων· ὑπάρχουσι τέλος πάντα τὰ ἱερὰ
σκευή τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὴν ἱερουργίαν, ἅγια ποτή-
ρια, δισκάρια μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, θυμιατήρια καὶ
μυροδοχεῖα, πάντα ἀργυρᾶ καὶ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, κεκο-
σμημένα δ' ἐνίοτε δι' εἰκόνων γλυπτῶν. Ἀναμφιβόλως τινὰ
ἐκ τῶν πολυτίμων τούτων πραγμάτων ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ
τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῆς μονῆς· πολλὰ ἐδωρήθησαν ἴσως ὑπ'
αὐτοῦ τοῦ Χριστοδούλου εἰς τὸ προσφυλές του μοναστήριον (1).
πολὺ δὲ λυπηρὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐχάνοντο (2) τὰ ἀρχαῖα καὶ σπά-
νια ταῦτα μνημεῖα τῆς βυζαντιτικῆς τέχνης.

Πρὸς τοῖς εἶδεσι τῆς χρυσοχοικῆς ἐτέρα συνήθης τῶν ἐκ-
κλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (3) πολυτέλεια ἦσαν τὰ πολύτιμα ση-
ρικὰ κεντημένα ἢ χρυσοῦφанта καὶ ἀργυροῦφанта ὑφάσματα
Γινώσκουμεν ὅτι κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας ἡ κατασκευὴ τῶν
πολυτίμων ὑφασμάτων ἀπέμεινε σχεδὸν μονοπώλιον τῆς βυζαν-
τιτικῆς βιομηχανίας. (4) Τὰ ἐργαστήρια τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως προσμήθεον εἰς ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον προ-
ϊόντα τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. Ὅσακις οἱ αὐτοκράτορες ἤθελον
να προσενέγκωσι πλοῦσιον δῶρον πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύ-
σεως, τοὺς πάπας, τοὺς ἐπισκόπους, ἀπέστελλον πρὸς αὐτοὺς
μίαν ἐκ τῶν πολυτίμων στοφῶν, τῶν καλουμένων αὐτοκρατο-
ρικῶν, χρυσοῦφάντων ἢ ἐξωραϊσμένων δι' εἰκόνων· ὅσακις ἔδρουν
ἐκκλησίαν ἢ μοναστήριον ἔσπευδον ἐπίσης νὰ προσφέρωσιν εἰς
αὐτὰ ὡς δῶρα τὰ θαυμάσια ταῦτα ὑφάσματα, «ἅτινα, λέγει
ἱστορικός τις, συντελοῦσιν εἰς τὴν αἴγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν
τῶν ναῶν καὶ μαρτυροῦσι τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐλευθεριό-

(1) Ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Ὁσίου ἀναφέρονται πολλοὶ εἰκόνες κληροδοτη-
θεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον (Acta σελ. 83—84). Δὲν εὗρίσκω ταύ-
τας ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201.

(2) Διαφέρον θὰ ἦτο νὰ ἐξετάσῃ τις ἐν τῷ νῦν σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου
τὰ εἶδη τῆς χρυσοχοικῆς ὅσα δύνανται νὰ ταυτισθῶσι πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνα-
φέρει ὁ κατάλογος τοῦ 1201· δυστυχῶς δὲ ἡδυνήθη νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ σκευο-
φυλάκιον. Εἶναι πιθανὸν ὅμως ὅτι τὰ πλεῖστα ἐξηφανίσθησαν.

(3) Müntz, La Tapisserie, σελ. 71.

(4) Ledarte. τόμ. Β' σελ. 419—424,

τητα». (1) Τὰ θαυμάσια ταῦτα τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας δὲν ἔλειπον ἐκ Πάτμου. Ὁ κατάλογος ἀριθμεῖ καλύμματα τῶν ἱερῶν σκευῶν, καλύμματα τῶν θηκῶν τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων, καλύμματα τῶν ἀγίων τραπέζων, (2) ἄμφια, ἐπιτραχήλια, στολὰς ἱερατικὰς παντὸς εἶδους. Ἄλλα μὲν εἶναι ἐλαφρὰ ἐκ μετάξης ὑφάσματα, ἄλλα δὲ χονδρὰ καὶ βαρέα ἐξάμυτα (3) πορφυροβαφῇ καὶ ἀλουργοβαφῇ, πρᾶσινα, ἰόχροα ἢ κίτρινα. Στόφφαι τινὲς εἶναι κεντημέναι, ἕτεραι δὲ χρυσοῦφαντοι, καὶ ἄλλαι, αἱ σημαντικώτεραι, κοσμοῦνται διὰ διαφόρων ποικιλμάτων καὶ εἰκόνων. (4) Τῶν πεποικιλμένων τούτων ὑφασμάτων πολλὰ ἔχουσιν ἰδιαιτέραν ἀξίαν. Ἀναφέρεται ἐν τῷ κατάλογῳ κάλυμμα τῆς ἀγίας τραπέζης ἐρυθρὸν κεντημένον διὰ δύο μαύρων σταυρῶν καὶ ἐν κάλυμμα λειψανοθήκης κεκοσμημένον δι' εἰκόνων ὑφασμένων ἐν τῇ στόφῃ· ἀναφέρονται στολαὶ ἱερατικαὶ μετὰ διαφόρων κεντημάτων· ἀναφέρονται καὶ τρία ὑφάσματα σημαντικώτατα, εἰς σάκκος ἀρχαῖος μετ' εἰκόνων, ὁ λεγόμενος τοῦ Πατριάρχου, καὶ δύο καλύμματα τῆς ἀγίας τραπέζης ἰοπόφυρα, ἐν οἷς ἐν τῷ ὀραίῳ βάθει τῆς μετάξης ἔδειξαν εἰκόνες γρυκῶν ἢ ζωῶν. (5) Ἐκ τῶν πολλῶν τῶν πολυτίμων ὑφασμάτων, θαυμάσιον δειγμάτων τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας, οὐδὲν μέγιστον ἡμῶν περιεσώθη· καὶ ἂν σκεφθῶμεν, ὅτι, ἵνα συγγράψωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξαφανισθείσης τέχνης, μόλις ἀπομένουσιν ἡμῖν ράκη τινα ὑφασμάτων, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ στοφῶν πολλαὶ κατὰ τὸ 1201 σημειοῦνται ὡς ἀρχαῖαι, θὰ ἐννοήσωμεν πόσον θὰ ἦτο λυπηρὰ ἡ ἀπώλεια τῆς μοναδικῆς ταύτης συλλογῆς, τοῦ πολυτιμοτάτου ἴσως πάντων τῶν θησαυρῶν, οὓς ἀριθμεῖ ὁ κατάλογος τῆς Πάτμου.

(1) Περὶ Κωνστ. Πορφυρ. ἐν τοῖς συνεχίσασι τὸν Θεοφάνη éd de Bonn. σελ. 452.

(2) Περὶ τῶν πραγμάτων τούτων πρὸς Labarte τόμ. Γ'. 430.

(3) Περὶ τῆς στόφφας ταύτης πρὸς Fr. Michel, Recherches sur les étoffes de soie, d'or et d'argent pendant le moyen âge, τόμ. Α' σελ. 106—119, 158—173.

(4) Περὶ τῶν σχεδίων τῶν κεντημένων ἢ ὑφασμένων εἰς τὴν στόφφαν πρὸς Fr. Michel σελ. 14—19.

(5) Μίαν στόφφαν τοῦ εἶδους τούτου περιγράφει ὁ Labarte, τόμ. Β' σ. 426.

Β'.

Ἡ Βιβλιοθήκη.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πολλοὺς βυζαντινοὺς ἀσκητὰς, πρὸς οὓς ἡ ἀποκλειστικὴ περὶ τῆς πίστεως φροντίς ἐγένενα περιφρόνησίν τινα πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ὁ ὅσιος Χριστόδουλος ἐφαίνετο ὅτι ζωηρῶς ἠσθάνθη τὴν σπουδαιότητα τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως. Ἐν τῇ πολλοῦ λόγου ἀξία ὑποτυπώσει αὐτοῦ, ἐν ἣ διετύπωσε τὰ καθήκοντα τῶν μοναχῶν του (1), ἐν αὐταῖς ταῖς σελίσιν, αἵτινες παρέχουσι τόσον μεγάλην περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας καὶ τῆς ἰσχυρᾶς εὐθυκρισίας τοῦ Χριστοδούλου ἰδέαν, (2) μεταξὺ τῶν ἔργων, ἅτινα συνιστῶνται πρὸς τοὺς μοναχοὺς, εἶναι καὶ ἡ τέχνη τοῦ καλλιγράφου. «Ἐάν τις, λέγει ἡ ὑποτύπωσις, εἶναι ἠσκημένος εἰς τὴν καλλιγραφίαν, ὀφείλει, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἡγουμένου, νὰ χρησιμοποιῇ τὸ πρότερον, δι' οὗ ἐπρόεικισεν αὐτὸν ἡ φύσις. (3) Τὸ μοναστήριον θὰ χορηγῇ πρὸς αὐτὸν τὰς πρώτας ἀναγκαίας ὕλας, ἡ βιβλιοθήκη θὰ πλουτίζηται διὰ τοῦ ἔργου του, ὃ ἐκκλησιαάρχης θὰ τοποθετῇ τὰ χειρόγραφα του μεταξὺ τῶν ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων—τῶν λοιπῶν τιμίων καὶ εὐχρήστων,—ὧν εἶναι φύλαξ.» Ὁ βιβλιοφύλαξ ἄλλως καταλέγεται ἐν τοῖς προέστωσι τοῦ μοναστηρίου, πρέπει δὲ νὰ ἴδῃ τις ὑπὸ τίνες ρητοὺς ὅρους ὁ Χριστόδουλος ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν νὰ ἐπαγρυπνῇ μετὰ μεγάλης φροντίδος (4) ἐπὶ τῶν βιβλίων, ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῶν περιλαμβανόντων τὰ προνόμια τῆς μονῆς, ἐφ' ὧν, ὅσα δύνανται νὰ ἔχωσι σπουδαιότητά τινα διὰ τὸ μοναστήριον.

Ὁ Χριστόδουλος συνήγωνεν ἄλλως τὸ παράδειγμα μετὰ τῶν ἐντολῶν. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Λάτρου, ὅπερ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐκυθέρνησεν, (5) ὑπῆρχε βιβλιοθήκη

(1) Acta, σ. 59—80.

(2) Τὴν πρὸς τὸν ὅσιον ἐκτίμησιν αὐτοῦ δεικνύει ὁ Diehl καὶ ἐν ἄλλῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ, ἐν ἣ, λόγον περὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ κλήρου τῶν χρόνων ἐκείνων ποιούμενος, ἀναφέρει μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ δύο ὀνόματα, τοῦ Χριστοδούλου τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Εὐσταθίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σ. Τ.

(3) Acta σ. 74.

(4) Σὺν ἐπιμελείᾳ πλείστη (Acta σελ. 74).

(5) Acta, σελ. 46, 30—34, 62.

πολλοῦ λόγου ἀξία· τόσον δ' ἐφρόντιζε περὶ τῆς συλλογῆς ταύτης, ὥστε, ὅτε περὶ τὸ 1079 ἐχθρική ἐπιδρομή ἠπειλῆσε τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀναχωρητήρια, ἡ πρώτη τοῦ ἡγουμένου σκέψις ἦτο νὰ σώσῃ τὰ πολυτίμα του χειρόγραφα. Φεύγων, λέγει σημειώσις τις ἐπὶ τινος χειρογράφου τοῦ Λάτρου, «συναπεκόμισεν ὅσα βιβλία ἠδυνήθη», (1) ὁ ἴδιος δὲ διηγῆθη μεθ' ὁποίας μερίμνης, σχεδὸν διὰ τῆς βίας, ἐπεδίβασεν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης εἰς τὸ πλοῖον τοὺς τόμους διὰ τὴν Κῶν, ὁπόθεν ὀλίγῳ βραδύτερον μετηνέχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν· «καὶ ἂν δὲν ἐνήργουν οὕτω, προσθέτει μετὰ τόνου εἰλικρινείας ἀληθῶς συγκινοῦσης, πάντα ταῦτα τὰ βιβλία ἐξ ὀλοκλήρου θὰ κατεστρέφοντο». (2) Βραδύτερον, ἀναμφιβόλως ὅτε ἴδρυσεν τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, ὁ Χριστόδουλος ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου νὰ παραχωρήσωσι πρὸς αὐτὸν μέρος ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Λάτρου, ἅτινα ἡ ἐνέργειά του ἔσωσεν· ἔλαβεν ὅντως τὸ τέταρτον τῆς συλλογῆς, καὶ ἂν καὶ ἡ μερίς αὐτοῦ δὲν περιελάβεν ἢ τὰ ὀλιγώτερον ἐκ τῶν βιβλίων τούτων, ἡρᾶται ἐφάνη ὅμως διὰ τὴν χάριστήριον. (3) Ὑῆξεν πολὺ ταχέως μετ' ἀναζητήσεως καὶ δαπάνας τὸν πρῶτον τοῦτον πυρῆνα τῆς βιβλιοθήκης, (4) καὶ μέχρι τέλους ἐτήρησεν εἰς τοὺς τόμους τούτους, οὓς μετὰ τόσου συνήγαγε κόπου, ἀφοσίωσιν περιπαθῆ. Ὅτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του, ἠναγκάσθη ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ ἐχθροῦ νὰ φύγῃ καὶ πάλιν, συναπεκόμισεν ἐκ νέου εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Εὐβοίαν τὰ προσφιλεῖ του χειρόγραφα· καὶ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας, ὅτε ἀποκλειστικῶς ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον τοῦ προσφίλου του μοναστηρίου, τὰ βιβλία του ἦσαν μία ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ σκέψεων. Ἀποθνήσκων ἠθέλησε πάντα νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν μονήν, «ἵνα μένωσιν αἰωνίως εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦτο τῆς Πάτμου, (5) οὐδεμία δὲ πρόβλεψις ἐφάνη εἰς αὐτόν περιττή, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν δι-

(1) Omont, Note sur un ms. grec du mont Latros (Rev. des études grecques τόμ. Α'. σελ. 337).

(2) Acta, σελ. 87.

(3) Acta. σελ. 87.

(4) Acta, σελ. 87.

(5) Acta σελ. 83.

ατήρησιν. Συντάσσει τὸν κατάλογον τῶν πολυτίμων τούτων τόμων καὶ παραδίδει αὐτὸν πρὸς τινὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅπως μὴδὲν τῶν χειρογράφων αὐτοῦ ὑπεξαίρεθῇ· (1) διατάσσει πᾶν τὰ ἀκριβῶς νὰ παραδίδωνται εἰς χεῖρας τοῦ νέου ἡγουμένου καὶ στηρίζει τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπειλὴν τῆς αἰωνίου κολάσεως· (2) συνιστᾷ εἰς τὸν πιστὸν αὐτῷ Σάββαν νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς βιβλιοθήκης εἰς Πάτμον· (3) ἀπαγορεύει εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ ἡγουμένου τὴν ἀπαλλοτρίωσιν χειρογράφου τινὸς ἐκ τῆς συλλογῆς· διατάσσει αὐτοὺς νὰ ἀπορρίπτωσιν ἄνευ οἴκτου πάσας τὰς κατὰ τῆς δωρεᾶς διαμαρτυρίας, ὡς νομίμως γενομένης τῇ Χριστοδοσίῳ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. « Ἄν ποτέ τις ἐπέχειρήσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ μοναστηρίου τοῦ Στύλου (4) ἢ τινος ἄλλης μονῆς τοῦ Λάτρου, νὰ διεκδικήσῃ τι ἐκ τῶν βιβλίων, ἅτινα μοι ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, νὰ ἀπορρίπτηται ἡ αἵτησίς του καὶ νὰ ἐπισπᾷ ἐφ' ἑαυτὸν τὴν ἀρὰν τῶν πτακοσίων δέκα ὀκτὼ πατέρων καὶ τὴν ἰδικήν μου. (5)

Οἱ διαδόχοι τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου οὐκ ἐλάττωτον αὐτοῦ ἐφρόντιζον νὰ πλουτίωσιν τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου. Τινές, ὡς ὁ Ἰωσήφ Ἰασόνης, συλλέγουσι πολλὰ χειρόγραφα. ἅτινα ἀποθνήσκοντες κληροδοτοῦσιν εἰς τὸ μοναστήριον, (6) ἕτεροι δὲ, ὡς ὁ ἡγούμενος Ἀρσένιος, δὲν ἀπαξιόουσι νὰ ἀντιγράψωσιν οἱ ἴδιοι (7) τόμους τινάς, οἱ δὲ μοναχοὶ μιμοῦνται τὸ παράδειγμα αὐτῶν. (8) Ἐξ ἄλλου, διαρκοῦντος τοῦ 12ου αἰώνου, αἱ δωρεαὶ τῶν βιβλίων εἰς τὸ μοναστήριον ἀφθονοῦσι προσέρχονται δ' ἐκ Ῥόδου, Χίου, Κρήτης καὶ ἄλλων μερῶν. Οἱ δωρηταί, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σημειώσεις χειρογράφων τινῶν ἀποκειμένων νῦν ἐν Πάτμῳ, πιστεύουσιν ὅτι διὰ τῶν δώρων τούτων ἐκτελοῦσιν εὐσεβεῆς ἔργον καὶ ἐξασφαλίζουν τὴν αἰώνιον

(1) Acta, σελ. 83.

(2) Acta, σελ. 86—87.

(3) Ἀθανάσιος ὁ Ἀντιοχείας ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ, σελ. 154.

(4) Μοναστήριον τοῦ Στύλου τὸ ἄλλως λεγόμενον μοναστ. τοῦ ἁγ. Παύλου ΣΤ.

(5) Acta, σελ. 87.

(6) Κατάλογος τοῦ 1201, σποράδην.

(7) Αὐτόθι.

(8) Αὐτόθι.

σωτηρίαν αὐτῶν, (1) οὐδενὸς δὲ φεῖδονται μέσου, ὅπως τὸ δῶ-
ρόν των εἶναι ὥραϊον καὶ ἀντάξιον τοῦ μοναστηρίου. Εἰς ἐξ αὐ-
τῶν, ἐν τῇ σημειώσει, ἣτις συνοδεύει τὸ βιβλίον, ἀριθμεῖ μετὰ
στόμφου τὰ πόσα, ἅτινα ἐδαπάνησε διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ χάρτου,
διὰ τὴν ἀντιγραφὴν, διὰ τὸ δέσιμον καὶ ἵνα μουσουργηθῇ. (2)
Ἄλλος, ταπεινὸς τις ἐκ Ρόδου μοναχός, προσφέρει μετὰ με-
τριότητος συγκινοῦσης τὸ χειρόγραφον. ὅπερ ἰδιοχείρως ἀντέ-
γραψεν, ἡ δὲ σημειώσις του δεικνύει εἰς ἡμᾶς συγχρόνως ὅποια
δράσεις φιλολογικῇ ἐνεψύχωνε τὸ μοναστήριον περὶ τὰ μέσα
τοῦ 12ου αἰῶνος : « Ἀφιέρωσα, λέγει ὁ δωρητής, εἰς τὸ τίμιον
καὶ ἱερὸν μοναστήριον τῆς Πάτμου τὸ παρὸν βιβλίον, ὅχι διότι
δὲν ἔχει τοῦτο ἄλλο παρόμοιον· οὐδέποτε ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν
μου τοιαύτη σκέψις· ποῖον μοναστήριον τῷ ὄντι ἐγκλείει πε-
ρισσοτέρους πεπαιδευμένους καὶ εὐσεβεῖς καλλιγράφους ἀπὸ τὸ
ἱερὸν μοναστήριον τοῦ Θεολόγου (3) ; » Σήμερον ἀκόμη ἀπόκει-
ται ἐν Πάτμῳ σειρὰ δολοκλήρος τόμων τῶν χρόνων τούτων (4)
Ἀναμφιβόλως πολλοὺς ἐκ τούτων ἔγραψαν ἰδίᾳ χειρὶ οἱ σεβά-
σμιμοι μοναχοί.

Παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον καταρτίθη νὰ
σχηματισθῇ ἐν Πάτμῳ κατὰ τὸ ἔτος 1201 βιβλιοθήκη ἱκανῶς
διαφέρουσα. Ὁ κατάλογος ἀριθμεῖ 267 χειρόγραφα ἐπὶ περ-
γαμηνῆς, (5) 63 ἐπὶ βαμβακίνου χάρτου, ἐν ὧν 330 τόμους.
Πρέπει ὅμως νὰ εἰπωμεν ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ὅτι ἡ σύστασις τῆς
βιβλιοθήκης ταύτης οὐδόλως ἀνταποκρίνεται, κατὰ τὴν γνώμην
ἡμῶν τοῦλάχιστον, πρὸς τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐγείρει ἐν ἀρχῇ ὁ
ἀριθμὸς τῶν βιβλίων αὐτῆς. Τὰ Λειτουργικὰ χειρόγραφα, τὰ
συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσιν ἐν αὐτῇ
θέσιν διακριτικὴν, οἱ δὲ κλασικοὶ σχεδὸν παντάπασι δὲν ὑπάρ-

(1) Κατάλογος Σακκελίωνος, σελ. 95—96, 119.

(2) Αὐτόθι, σελ. 119,

(3) Αὐτόθι, σελ. 95.

(4) Αὐτόθι, ἀριθ. 9 τοῦ 1192, ἀριθ. 120 τοῦ 1194, ἀριθ. 175 τοῦ 1174,
ἀριθ. 218 τοῦ 1167, ἀριθ. 221 μεταξὺ 1143 καὶ 1179, ἀριθ. 262 τοῦ 1192.

(5) Θὰ παρατηρήσωμεν ὅμως ὅτι ἐν τοῖς 277 χειρογράφοις 7 ἀριθμοὶ
προσετέθησαν δι' ἑτέρας χειρὸς ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τῶν περγαμηνῶν, δύο
δ' ἐπίσης δι' ἑτέρας χειρὸς ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τῶν βομβυκίνων. Ἄλλ'
ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ προσθήκαι αὗται δὲν δύνανται νὰ εἶναι χρονολογίας πολὺ
μεταγενεστέρas τῆς συντάξεως τοῦ καταλόγου.

χουσιν. Ἐκ 267 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς δὲν ὑπάρχουσιν ὀλιγώτερα τῶν 109 Λειτουργικῶν βιβλίων, Εὐαγγέλια, Ψαλτήρια, Ὀκτώηχοι, Τριψῆδια, Εὐχολόγια, Πανηγυρικοί, Συναξάρια, Μηναῖα καὶ Κοντάκια. Οἱ Βίοι ἁγίων Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ συμπληροῦσιν 23 ἀριθμούς, αὕτη δὲ ἡ ἀγιογραφικὴ σειρὰ ἀρξάνεται ἀκόμη διὰ τινων ἔργων τῆς αὐτῆς φύσεως, Βίων τοῦ ἁγίου Παχωμίου, τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐδέσσης ἢ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τοῦ Λαυσαϊκοῦ ἢ τοῦ Παραδείσου. Τὰ χειρόγραφα τῶν Πατέρων σχεδὸν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄφθονα· ἀριθμοῦνται 26 τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, 13 τοῦ ἁγίου Βασιλείου, 6 Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, 5 Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, χωρὶς γὰρ ἀναφέρω τοὺς μικτοὺς τόμους τοὺς περιέχοντας ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Πατέρων καὶ τὰς πολυαριθμοὺς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰλημμένους ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. Εἶτα ἔρχεται ἡ Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένους, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, καὶ τὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν Γραφὴν Θεοδώρητου ἐπισκόπου Κύρου, ἔργα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ τοῦ ἁγίου Εὐφράσι, οἱ διάλογοι Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει. Ἀντιπροσέθενται τέλος ἐπιστὴς ἱκανῶς οἱ κυρίως βυζαντινοὶ Πατέρες. Ἡ Πνεῦμος κέντηται τὰ ἔργα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δογμασκηνοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τῆς Κλίμακος καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ· εὐρίσκει τις ἐκεῖ τὸ βιβλίον Ἀντιόχου, μοναχοῦ τοῦ Ἁγίου Σάββα, τὰς ἐπιστολάς στολὰς Μιχαὴλ τοῦ διακόνου, τὰ ὑπομνήματα Λέοντος τοῦ σοφοῦ, τὰ συγγράμματα Βασιλείου ἐπισκόπου Νέων Πατρῶν· ἀπαντᾷ τις καὶ ἔργα νεώτερα, ὡς τὴν Δογματικὴν πανοπλίαν Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ, ἢ τὸ βιβλίον τοῦ Συμεῶν, μοναχοῦ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, τοῦ ἐπονομαζομένου δευτέρου Θεολόγου· Ἐν μέσῳ τοιαύτης πληθὺς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας μετὰ μεγάλου κόπου ἀνακαλύπτει τις δωδεκάδα τόμων ἐχόντων ὄψιν μὴ θρησκευτικὴν· τὸ πλεῖστον δ' αὐτῶν φαίνεται πολὺ μικρᾶς σπουδαιότητος. Ὑπάρχουσι δύο τόμοι γραμματικῆς (Γραμματικά), δύο ἄλλοι ἱατρικοὶ (Ἱατρικά), ἐν λεξικόν, δύο τόμοι ἀνώνυμοι χρονολογικοὶ (χρονογράφος καὶ περὶ χρόνου)· ὡς ἔργον ἁγίας μετὰ τὰ δύο ἀντίτυπα τοῦ περιφήμου μυθιστορήματος τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ δὲν δύναμαι γὰρ ἀναφέρω ἢ ἓνα τόμον τοῦ Ἰωσήπου, ἐν ὑπόμνημα τοῦ Εὐδοκίου εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν

ἀρχαιολογίαν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ ἐν χειρόγραφον περιέχον ἐν ἀρχῇ τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ βομβύκινα χειρόγραφα, δὲν θὰ ἔχωμεν σχεδὸν ἢ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προηγουμένας παρατηρήσεις. Ἐξ 63 τόμων εἶναι περὶ τὰ εἴκοσι λειτουργικὰ βιβλία· ἔπειτα ἔχομεν βίους τῶν ἁγίων ἀσκητῶν, ὡς τοῦ ἁγίου Συμεῶν, τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ ἢ τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου, καὶ ἁγίων νεωτέρων, ὡς τοῦ Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν· ὑπάρχουσι καὶ περὶ τὰ εἴκοσι χειρόγραφα τῶν Πατέρων, ἐν οἷς εὐρίσκει τις ἔπαρὰ τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς πατρολογίας ἔργα τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, ὁμιλίας τοῦ Ἀνδρέου τῆς Κρήτης, ἐπιστολὰς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου καὶ τὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ Εὐαγγέλια τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου. Πέντε ἢ ἕξ χειρόγραφα μόνον ἀντιπροσωπεύουσι τὴν θύραθεν παιδείαν : ταῦτα εἶναι ἐν λεξικόν, ἐν χειρόγραφον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἄνευ ἄλλης πινός ἐνδείξεως ἢ τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοσόφου, καὶ τρία ἔργα ἱστορικὰ, ὧν δύο εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας σημειώσεως, διότι σπανίως εὐρίσκονται βιβλία τοιαῦτα ἐν ταῖς μοναστηριακαῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς· ταῦτα εἶναι ἡ χρονογραφία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σκυλίτζη. (1)

(1) Ἀναγκαῖον θεωρῶ νὰ συνοψίσω τὸν κατάλογον τοῦ 1201 ἐν τοῖς ἀκόλουθοις πίναξιν, ἵνα δείξω δι' αὐτῶν τὴν σύστασιν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πατρῆου.

Α'. Χειρόγραφα ἐπὶ περὶ γεγραμνῆς

Εὐαγγέλια	12		144
Ἀποστολοι	4	Ἀποκαλύψεις	2
Ψαλτήρια	6	Ἑρμηνεῖαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς	8
Ὁκτώηχοι, Κανόνες	18	Ἅγιος Βασίλειος	13
Τριώδια	3	Χρυσόστομος	26
Μηναῖα	25	Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς	6
Πανηγυρικοὶ	9	Γρηγόριος ὁ Νύσσης	5
Εὐχολόγια	6	Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς	2
Κοντάκια	10	Θεόδωρος ὁ Στουδίτης	3
Στιχηράρια	6	Θεοδῶρητος ὁ Κύρου	4
Συναξαρισταὶ	2	Ἄλλα συγγράμματα ἐκ τῆς πατρολογίας (Γρηγ. ὁ Μέγας, Ὁριγένης κλπ.)	25
Ἄλλα βιβλία λειτουργικὰ	8	Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν πατέρων	4
Νομοκάνονες	3	Βίοι Ἀγίων	8
Μεταφράσεις	23	Συγγράμματα μὴ θρησκευτικὰ	12
Βιβλία Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἰώβ, Παρ. Ἐκκλησιαστής)	9	Διάφορα	5

Βλέπει τις ὁποῖαν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἔχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου τὰ λειτουργικὰ βιβλία, αἱ βιογραφίαι τῶν ἁγίων, τὰ ἔργα τῶν πατέρων καὶ τὰ ἐποικοδομητικά: ἐκ 330 χειρογράφων δὲν ὑπάρχουσιν εἴκοσι τόμοι. πολλὴν ἢ ὀλίγην σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὴν θύραθεν παιδείαν· τοῦτο δὲ μόνον τὸ γεγονός δεικνύει ἐμφανέστατα τὰς κλίσεις τῆς διανοίας τῶν βυζαντινῶν μοναχῶν τοῦ 16' αἰῶνος. Οὐχ ἦττον ὅμως ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ συλλογῇ ἱερῶν ἔργων ὑπάρχει ἄλλο τι ἢ ἀπλούς λειτουργικὸς καὶ θεολογικὸς σωρὸς. Ἔργα τινὰ μνημονεύμενα ἐν τῷ καταλόγῳ ἔχουσι τὴν ἀξίαν ἀληθῶν ἱστορικῶν μνημείων: οὕτω μετ' εὐλαβείας ἐφυλάττετο τὸ εὐχολόγιον τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καλύμματός του ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἡγουμένου ἀργυρᾶν. (1) Ἔτερα χειρόγραφα οὐχὶ ὀλιγώτερον πολύτιμα ἀνῆκον εἰς ἓνα τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Χριστοδοῦλου, εἰς τὸν ἡγουμένον Ἰωσήφ τὸν Ἰασίτην, οὗ ἐξυμνοῦσι τὰ ἔγγραφα τὴν ἀρετὴν, τὰ καλὰ ἔργα καὶ τὴν περὶ τοῦ μοναστηρίου μέριμναν. (2) καὶ ὅστις, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνδόξου προκατόχου του, ἀποθανὼν ἐκληροδότησε πολλοὺς τόμους εἰς τὸ μοναστήριον. (3) Ἐν εὐχολόγιον πλου-

Β'. Χειρόγραφα βουβύκινα.

Μάρκος	1		27
Ψαλτήρια	3	Χρυσόστομος	1
Ὁκτώηχοι	4	Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς	1
Μηναῖα	2	Γρηγόριος ὁ Νύσσης	2
Συναξαρίσματα	3	Θεοδώρητος	1
Ἔτερα βιβλία λειτουργικὰ	5	Ἔτερα συγγράμματα ἐκ τῆς	
Βιβλία τῆς Παλ. Διασκήκης (Βα-		Πατρολογίας (Ἰππόλυτος, Ἰωάννης	
λεῖται, Ἰώβ.)	4	[τῆς Κλήμακος κλπ.)	14
Ἑρμηνεῖαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς	2	Βίοι ἁγίων	5
Ἅγιος Βασίλειος	3	Συγγράμματα μὴ θρησκευτικά	5
		Διάφορα	7
	27		63

(1) Κατάλογος τοῦ 1201.

(2) Acta. σ. 106—107.

(3) Ἰωσήφ ὁ Ἰασίτης μνημονεύεται ἐν δυσὶν ἐγγραφοῖς, ἐν χουσοβούλλῃ ἀχρονολογητῇ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1118—1143) καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ ἡγουμένου Θεοκτίστου (1157). Βλέπομεν ὅτι ἦτο ἡγούμενος τῆς Πάτμου, ὑπῆρξε δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ μοναστηρίου ὁ ἄμεσος προ-

σίως δεδεμένον προήρχετο ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Λέρου Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις κατὰ τὸ 1157 παρέστη κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἡγουμενίου Θεοκτίστου. (1) Ἔτερα χειρόγραφα ἦσαν ἀξιοσύστατα διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῶν ἀξίαν, διὰ τὸ πλούσιον κάλυμμά των. Ἐν ἀρχῇ τοῦ καταλόγου ἀριθμοῦνται δεκατέσσαρες τόμοι, κυρίως Εὐαγγέλια, ὧν τὰ καλύμματα ἦσαν κεκοσμημένα διὰ κοσμημάτων καὶ εἰκόνων ἀργυρῶν ἢ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου. Ἐν τοῖς καλύμμασι τούτοις ἔδλεπέ τις τὰ συνήθη εἰς τὴν βυζαντιακὴν χρυσοχοικὴν θέματα, τὴν Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, τὴν Θεοτόκον, τὸν Θεολόγον, τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Σταυροῦ, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ μετ' ἀκριβείας, ἂν αἱ συνθέσεις αὗται ἦσαν ἐπεξεργασμέναι ἐν προστύπῳ ἢ ἂν σμάλτοι προσέθετον εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης τὴν γοητείαν τοῦ χρώματος. Ἀλλὰ, καὶ ἂν ἐξαιρήσῃ τις τοὺς πολυτίμους τούτους τόμους, ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου κατηρτίσθη κατὰ τρόπον ἱκανῶς εὐτυχῇ καὶ κατάλληλον διὰ τὸ μέγα μοναστικὸν ἔδρυμα, δι' ὃ ἦτο προωρισμένη. Δὲν περιελάμβανε μόνον τὰ πλεῖστα τῶν σπουδαίων θεολογικῶν συγγραμμάτων ἐκέκτητο ἐπὶ πλέον πολυαριθμούς βιογραφίας ἁγίων καὶ ἱκανὰς πραγματείας συγγραφέων δευτέρας τάξεως, ὧν πολλοὺς οὐχὶ τόσον καλῶς γινώσκομεν. Περιελάμβανε χειρόγραφά τινα πολυτελῆ, ὡς τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἢ τὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὃ ὁ κατάλογος σημειώνει διὰ τοῦ ἐπιθέτου μέγα· εἶχεν ἱκανῶς μέγαν ἀριθμὸν χειρογράφων ἀρχαίων· εἰς ἐκάστην σελίδα τοῦ καταλόγου ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον παλαιὸν ἢ πα· υπαλαιό· καὶ ὅταν τοῦ ὅρου τούτου γίνηται χρῆσις εἰς χειρόγραφα βομβύκινα προσδίδεται ἀξία καὶ διαφέρων ὅλως ἰδιαιτέρον, διότι εἶναι σπανιώτατα τὰ πρὸ τοῦ ιγ' αἰῶνος χάρτινα χειρόγραφα. (2)

κάτοχος τοῦ Θεοκτίστου (Acta, 107)· τούτου λοιπὸν κυβερνήσαντος τὴν μονὴν περὶ τὰ τριάκοντα ἔτη (Acta, 107) καὶ ἀποθανόντος κατὰ τὸ 1157, πρέπει νὰ θέσωμεν τὴν ἡγουμένην καὶ τὸν θάνατον Ἰωσήφ τοῦ Ἰασίτου περὶ τὸ 1128. Φαίνεται ἐξ ἄλλου καλῶς ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διάδοχος τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου (Acta, 100)· ἐν πᾷσῃ περιπτώσει ἐγένετο ἡγούμενος ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (Acta 100, 106).

(1) Acta, σ. 108, 113.

(2) Gardthausen, Griech. Palaeogr., σ. 50.

Θὰ ἐρωτήσῃ τις φυσικώτατα τί ἀπέγινε τόσος πλοῦτος, καὶ ἂν ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου διατήρησεν αὐτὸν ἀκέραιον. Εἶναι ἀνάγκη, ἵνα ἴδωμεν τοῦτο, νὰ ἀντιπαραβάλωμεν τὸν κατάλογον τοῦ 1201 πρὸς τὸν νῦν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Σακκελίωτος· ἡ ἀντιπαραβολή, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶναι λίαν διδακτικὴ καὶ λυπηρὰ.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι πολλὰ χειρόγραφα ἐπὶ περγαμνῆς ἐγγεγραμμένα ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 φαίνονται ἀκόμη εἰς τὰς θήκας τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ ταυτότης πολλῶν ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένη μετὰ βεβαιότητος, ἄλλων δὲ πιθανωτάτη. (1) Ἐντεῦθεν βλέπει τις ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιβ' αἰῶνος ἡ Πάτμος ἐκέκτητο τὰ πλείστα τῶν ὡραίων κεκαλλιγραφημένων χειρογράφων, ἅτινα καὶ σήμερον ἔχει, π. χ. τὸν Ἰωὺ μετὰ σχολίων, ὅστις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιβ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος (Σακκελ. ἀρ. 171), καὶ τὸ θαυμάσιον χειρόγραφον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ γεγραμμένον κατὰ τὸ 941 ἐν Reggio τῆς Καλαβρίας (ἀριθ. 33). Γενικῶς τὰ πλείστα τῶν χειρογράφων ὀλίγον παλαιότερας χρονολογίας καὶ νῦν διατηρούμενα ἐν τῇ μοναστηρίῳ φαίνονται ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων αποτελοῦσι μέρος τῆς βιβλιοθήκης· εὗρισκονται ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τοῦ 988 (ἀριθ. 138), καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν Εὐαγγελίων Τίτου ἐπισκόπου Βόστρων (ἀρ. 59), ἥτις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ια' ἢ ι' αἰῶνος, καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος τοῦ 1082 (ἀρ. 20), καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ἀρ. 192), καὶ ἡ Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένους ἀντιγραφείσα κατὰ τὸν ι' αἰῶνα (ἀρ. 270), καὶ τὰ πλείστα τῶν χειρογράφων τῶν ἀντιγεγραμμένων κατὰ τὸν θ', ι' καὶ ια' αἰῶνα· καὶ τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται εὐκόλως, διότι, ὡς εἰκὸς, πάντα σχεδὸν ταῦτα τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχικὴν βιβλιοθήκην, ἥτις ἐσχηματίσθη ὑπὸ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου.

Δύναται τις ὡσαύτως νὰ δείξῃ τὴν ταυτότητα χειρογράφων τινῶν τοῦ τέλους τοῦ ιβ' αἰῶνος, ἅτινα πρὸ μικροῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν βιβλιοθήκην, καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη ὁ κατά-

(1) Θὰ εὗραχῃ τις ἐν ταῖς σημειώσεσιν, αἵτινες συνοδεύουσι τὸ κεῖμενον. τοῦ καταλόγου τοῦ 1201, τὴν σφαιρώδη ἐνδείξιν τῶν ταυτοτήτων τούτων.

λογος: αναγνωρίζομεν ἐκ τῶν τοιούτων καὶ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Παχωμίου τοῦ 1192 (ἀρ. 9), καὶ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Βαρλαάμ τοῦ 1194 (ἀρ. 120), καὶ τοὺς κανόνας τῆς Θεοτόκου, οὗς ἀφιέρωσε κατὰ τὸ 1174 ὁ μοναχὸς Νεῖλος ἐκ Ρόδου (ἀρ. 175), καὶ τὸν Συναξαριστὴν τοῦ 1192 (ἀριθ. 262), καὶ τὰ Στιχηράρια τὰ χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1167 (ἀρ. 218, 221). Ἀνευρίσκομεν μετ' εὐκολίας οὐχὶ ὀλιγωτέρας ἅπασαν τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν Βίων τῶν ἁγίων τοῦ Μεταφραστοῦ, ἐν ᾗ, ἐξ 28 τόμων εὐρισκομένων νῦν ἐν τῇ μοναστηρίῳ, 17 ἤδη φαίνονται ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201. Ἄν τέλος ζητήσωμεν νὰ δεῖξωμεν τὴν ταυτότητα τῶν πλουσίων Εὐαγγελίων τῶν ἀπαριθμουμένων ἐν τῇ καταλόγῳ, δυνάμεθα, ὡς φαίνεται, νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὰ μετὰ μεγάλης πιθανότητος. Ἡ Πάτμος κέκτηται νῦν οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἐκ τῶν τοιούτων χειρογράφων προγενεστέρων τοῦ ιγ' αἰῶνος· πολλὰ τούτων ἔχουσι καὶ μουσικὰ σημεῖα, πολλὰ κοσμοῦνται δι' εἰκόνων, τρία δ' ἐξ αὐτῶν καλύπτονται διὰ πολυτίμου καλύμματος· ἀναμφιδόλως δὲ οἱ πλείστοι τῶν ὡραίων τούτων τόμων προφανῶς προωρισμένον διὰ τὰς ἐπισημὰς ὑποσκευτικὰς τελετάς, ἵσαν ἐξ ἁρχῆς περιδεχόμενοι διὰ καλύμματος. Δυνάμεθα κοινὸν νὰ παραδεχθῶμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι τὰ πλείστα τῶν Εὐαγγελίων τοῦ 1201 εὐρίσκονται μετὰ τῶν χειρογράφων τούτων· τὰ καλύμματα τῶν ἀρ. 74 καὶ 274 συμφωνοῦσιν ἐντελῶς μετὰ δύο καλυμμάτων περιγραφομένων ἐν τῇ καταλόγῳ. Ἄλλ' ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων καλυμμάτων, λίαν ἄλλως ἀξιοσημειώτων, (1) ἢ Πάτμος οὐδὲν ἔχον τῶν πολυτίμων μνημείων τῆς χρυσοχοικίης, ἅτινα ἐκόσμουσαν τὰ χειρόγραφα τῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος, διετήρησεν καὶ ἂν εἰς ἐπίμετρον σημειώσωμεν ὅτι, μετὰ τῶν σπανίων καλυμμάτων τῶν σωζομένων Εὐαγγελίων, πολλὰ εὐρίσκονται ἐν κακῇ καταστάσει (2), ἢ τε-

(1) Τὸ ἐν (ἀρ. 74) περιετῆ τὴν Σταύρωσιν· εἰς τὸ ἐν μέρος τοῦ Σταυροῦ ἵσταται ἡ Θεοτόκος, εἰς τὸ ἕτερον δὲ ὁ ἅγιος Ἰωάννης· εἰς τὰς γωνίας εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Ἡ ἑτέρα πλευρὰ τοῦ καλύμματος κοσμεῖται δι' ἥλων ἐν σχήματι σταυροῦ. Ἐν τῷ καλύμματι τοῦ ἀρ. 274 εἰκονίζεται ἡ Σταύρωσις ἐν τῷ μέσῳ, ἐν δὲ ταῖς γωνίαις οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. Πᾶσαι αὗται αἱ εἰκόνες ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ ἐν προστύπῳ ἀργυρῷ ἄνευ οὐδεμιᾶς προσθήκης σμάλτων.

2) Ὁ ἀρ. 84, τοῦ ια' αἰῶνος, οὗ ὅμως τὸ κάλυμμα πρὸς οὐδὲν τῶν τοῦ

λεία ἐξαφάνισις τῶν ἄλλων θὰ ἐγείρῃ τὰς δικαιοτάτας ἀνησυχίας περὶ τῆς μερίμνης τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου πρὸς φύλαξιν τῶν θησαυρῶν τῆς βιβλιοθήκης των (1).

Τῷ ὄντι ἐκ 267 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 μόλις δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ 108 ἐν τῷ νῦν καταλόγῳ (?). Περισσότερα ἢ τὰ ἡμίση ἐκ τῶν βιβλίων, ἅτινα ἐκέκτητο τὸ μοναστήριον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιγ' αἰῶνος ἔχουσι σήμερον ἀνεπανορθώτως ἀπολεσθῇ, μεταξὺ δ' αὐτῶν σχεδὸν πάντα ἐκεῖνα, ἃ ὁ κατάλογος ἐσημείωνεν ὡς κατ' ἐξοχὴν παλαιά. Ἀπώλοντο οἱ εἴκοσι καὶ πέντε τόμοι Μηναίων, ὧν πολλοὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀρχαιότητά των· ἀπώλοντο τὰ πολύτιμα Εὐχολόγια, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ ἐσίου Χριστοδοῦλου· ἀπώλοντο τὰ Κοντάκια τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου· ἀπώλοντο αἱ Ἀκολουθίαι τῆς

1201 δύναται τις νὰ ταυτίσῃ, ἔχει ὑποστῆ μεγάλην βλάβην. Ὁ ἀρ. 81 (τοῦ 1345) μόνον τὸ ἐν μέρος τοῦ καλυμμάτος ἔχει. Ὁ ἀρ. 75 (τοῦ 1464) ἔχει ὑποστῆ ἐτι μείζονα βλάβην. Ὡσαύτως ὁ ἀρ. 274 φαίνεται ὅτι ἀπώλεσε τὸ ἔτερον τῶν καλυμμάτων.

1) Σημ. μεταφρ. Εἶναι δίκαιον νὰ σημειώσωμεν ὅτι ταῦτα καὶ ὅσα κατωτέρω παρατηρεῖ ὁ Ch. Diehl ἀναφέρονται εἰς παλαιότερους μοναχοὺς· διότι κατ' οὐδέναν τρόπον αἱ μομφαὶ αὗται πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι καὶ εἰς τοὺς νῦν. Εἰς πάντα ἐπισκεπτόμενον τὴν Μονὴν καὶ τὴν Βιβλιοθήκην εἶναι εὐκολον νὰ ἐννοήσῃ ἀμέσως ὅτι παντὸς ἐπαίνου ἄξιοι εἰσιν οἱ νῦν μοναχοὶ διὰ τὴν περὶ τῶν θησαυρῶν των μερίμναν. Ἐκτὸς ὅμως τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ξένοι εὐρίσκουσιν ἐκ μέρους αὐτῶν καὶ φιλοξενίαν πρόθυμον καὶ εὐκολίας εἰς τὰς ἐργασίας των. Ἵνα δὲ μὴ φανῶ μεροληπτῶν, παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην εἰς ὅσα ὁ ἀββᾶς Duchesne γράφει περὶ τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου ἐν τῷ *Mémoire sur une mission au mont Athos*, σ. 190.

(2) Πρέπει ὅμως νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξῆς παρὰ τήρησιν : πολλὰ χειρόγραφα ἀναφερόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ εἶναι μικρὰ τεύχη (βιβλιδάκια, βιβλιδόπουλα), πολλὰ δ' ἐκ τούτων τῶν βιβλιαρίων ἐδέθησαν μετ' ἄλλων καὶ περιεσώθησαν, χαμένα, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τόμον ὀγκωδέστερον. Οὕτως ὁ ἀρ. 112 ἐγκλείει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πρὸς τὸν δοῦκα Ἀντιστοχον, ὁ δὲ ἀρ. 179 περιέχει τὸν Βίον τοῦ Κωνσταντίνου. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὗται δὲν εἶναι τόσοι πολλοί, μόλις δὲ διὰ τινων ἐνώσεων ἐλαττοῦσι τὸ σύνολον τῶν ἀπολεσθέντων χειρογράφων.

ἀγίας Μαρίνης, τοῦ ἁγίου Θωμᾶ, τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ ἕξ τόμων τοῦ Χρυσοστόμου δεκατέσσαρες ἐξηφανίσθησαν, μεταξύ δ' αὐτῶν ἡ Ἑξαήμερος, ἣτις φαίνεται ἀκόμη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 (1), καὶ τὰ Ἀπανθίσματα τὰ ἀντιγεγραμμένα διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἡγουμένου Ἀρσενίου ἐκ τῶν δεκατριῶν χειρογράφων τοῦ ἁγίου Βασιλείου ὁκτὼ ἀπώλοντο· ἐκ τῶν πέντε χειρογράφων Γρηγορίου τοῦ Νύσσης οὐδὲν ἐσώθη. Τῶν δευτέρως τάξεως συγγραφέων, τόσοι πολυαριθμῶν ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201, οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ὑπολείπεται· ἀπώλετο τὸ βιβλίον τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Σάββα, τὰ συγγράμματα Σωφρονίου τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ καὶ αἱ πραγματεῖαι τοῦ ἁββᾶ Ἡσαΐου τοῦ Ἡουχαστοῦ· ἀπώλοντο αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου, αἱ ὁμιλῖαι Ἰωάννου τοῦ Γεωμέτρου, τὰ ἔργα Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου· ἀπώλετο τὸ βιβλίον Συμεῶν τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Μάμαντος καὶ ἡ Μελέστη ἡ ἅγιος Νικῶν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Θεοδώρητου ἐπισκόπου Κύρου, αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ μοναχοῦ Μιχαὴλ φαίνονται ἀκόμη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 (2)· σήμερον ἔχουσιν ἐξαφανισθῆ. Ἐξηφανίσθησαν ὡσαύτως πάντα τὰ ἔργα τῶν ἑσάκων συγγραφέων, Γραμματικά, Ἱατρικὰ καὶ λοιπά, μὴ ἐξαιρουμένου τοῦ Ἰωσήπου, τοῦ ὑπομνήματος εἰς αὐτὸν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄς ὀρίσωμεν διὰ τινων ἀριθμῶν τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς. Σήμερον, ἐκ 305 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀποκειμένων ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Πάτμου, 208 εἶναι πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος, ἐκ δὲ τῶν 208 τούτων τόμων πολλοί, ὥς εἶναι ἀποδεδειγμένον (3), εἰσῆλθον εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ τὸ ἔτος 1201.

Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν χρόνον τὸ μοναστήριον ἐκέκτητο ἀριθμὸν τινα τόμων ἐπὶ περγαμηνῆς—267—πολὺ μείζονα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλαιῶν χειρογράφων, ἅτινα νῦν ἔχει. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ἄνευ ὑπερβολῆς ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῶν ἐπὶ περγαμηνῆς χειρογράφων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 ἔχουσιν ἐντελῶς ἀπολεσθῆ νῦν.

(1) Migne, Patr. graec. T. 149, σ. 1047, ἀρ. 38.

(2) Migne, αὐτόθι, ἀρ. 50 καὶ 27.

(3) Σακκελ., Πατριακὴ Βιβλιοθήκη, ὅρα τοὺς ἀρ. 30, 50, 57, 75, κλπ.

Τῶν δὲ βομβυκίνων ἡ καταστροφὴ εἶναι ἔτι μείζων. Κατὰ τὸ 1201 ἡ Πάτμος εἶχεν 63· σήμερον ἐκ τῶν 429 χαρτίνων χειρογράφων, ἅτινα ἀπώκεινται ἐν τῇ μοναστηρίῳ, ἕξ μόνον εἶναι προγενέστερα τοῦ ιγ' αἰῶνος· ἕξ αὐτῶν τρία μόλις δύνανται νὰ ταυτισθῶσι μετὰ τῶν τόμων τοῦ 1201· τὰ λοιπὰ—60 τόμοι ἔχουσιν ἐντελῶς ἐξαφανισθῆναι.

Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι πολλὰ τῶν γενομένων ἀπωλειῶν δὲν εἶναι διόλου ἀνεπανόρθωτοι. Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 εἶναι ἡμῖν πολὺ γνωστὰ δι' ἄλλων χειρογράφων· τινὰ αὐτῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Πάτμῳ, ἀντιπροσωπεύονται δι' ἀντιγράφων μεταγενεστέρας χρονολογίας (1). Ἐγγράφα τινα ὅμως μοναδικὰ καὶ περιέργα ἔχουσιν ἀναμφιβόλως ἀνατραπῇ ἐν τῇ ναυαγίῳ· καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ κειμένων γνωστῶν ἤδη ἄλλοθεν, ἡ ἀπώλεια ἀρχαιοτάτων ἀντιγράφων δὲν εἶναι ὀλιγώτερον λυπηρά. Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς παλαιογραφίας ἡ ἐξαφάνισις τῶν βομβυκίνων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀξιοθρήνητος· περιεσώθησαν τόσον ὀλίγα χειρόγραφα χάρτινα προγενεστέρας τοῦ ιγ' αἰῶνος χρονολογίας, ἔχομεν δὲ τόσον κακὰς πληροφορίες περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ ἐκ βάμβακος χάρτης τὸ πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς χρῆσιν, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ μὴ αἰσθανθῇ μεγάλην λύπην διὰ τὴν καταστροφὴν ἐξήκοντα ταιούτων χειρογράφων, ὧν πολλὰ, ἀδίκως ἢ δικαίως, σημειοῦνται ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 ὡς «πάνυ παλαιὰ» (2).

Καταλήγων πρέπει νὰ ἐπιχειρήσω νὰ εἶπω τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου ἀπώλεσε περὶ τὰ διακόσια χειρόγραφα προγενέστερα τοῦ ιγ' αἰῶνος. Ὁ πρῶτιστος ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας εἶναι ἡ ἀμέλεια τῶν μοναχῶν ἐν τῇ διατηρήσει τῶν χειρογράφων τῶν. Αἱ περὶ τοῦτου ἀποδείξεις παρουσιάζονται μετ' ἀφθονίας ἐντελῶς ἀξιοθρηνήτου. Ἡ ἐξέτασις π. χ. τοῦ καταλόγου τοῦ 1355, ὅστις περιορίζεται εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης, ἀποδεικνύει ὅτι πολλοὶ τῶν πολυτίμων τούτων τόμων ση-

(1) Ὡς ὁ Συμεὼν ὁ ἐκ τοῦ Ἀγίου Μάμαντος (ἀρ. 390 καὶ 427), ὁ Ἰσαὰκ ὁ Σύρος (ἀρ. 362), ἡ Συναγωγὴ τοῦ μοναχοῦ Παύλου τοῦ Εὐεργετινοῦ (ἀρ. 441, 442), καὶ ἄλλα.

(2) Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου πρὸς. Nissen, 88—89.

μειοῦνται ὡς «διεφθαρμένοι λίαν (1)» : ὡς πολῦτιμοι ἤξιζον βεβαίως μερέμνης ἰδιαιτέρας· τοῦναντίον, τόσον ὀλίγην φροντίδα ἔλαβον περὶ αὐτῶν, ὥστε σήμερον ἐξηφανίσθησαν. Θέλει νὰ μάθῃ τις τί ἀπέγιναν πολλοὶ τόμοι ἀναφερόμενοι ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 ; ἅς παρατηρήσῃ τοὺς τόμους τῆς σημερινῆς βιβλιοθήκης : θὰ εὑρῇ π. χ. φύλλα τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Σάββα (2), ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (3), τεμάχια ἐκ τῶν Εὐαγγελίων (4), τεμάχια ἐκ τοῦ Δίωκος τοῦ Χρυσοστόμου (5), ἅτινα περισσῶς μαρτυροῦσιν ὅποια χρήσις ἐγένετο τῶν ἀρχικῶν χειρογράφων. Διατρέξατε τέλος τινὰς τῶν τόμων, οὓς διατηροῦσι νῦν ἐν Πάτρῳ, π. χ. τὸν ἀρ. 272 ἢ τὸν ἀρ. 420 (6) : συνίστανται ἐξ ἀποσπασμάτων παντὸς εἶδους, ἀνηκόντων εἰς χειρόγραφα σπουδαίοντα, ἅτινα χεῖρ προβλεπτικῇ, δυστυχῶς ὁμῶς λίαν βραδέως, συνήγωνσεν ὑπὸ κοινὸν κάλυμμα. Εἰς τὸν ἀρ. 272 ἰδιαιτέρως ἀπαντᾷ τις ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῶν ὁμιλιῶν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ ἁγίου Βασιλίου, τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τεμάχια βίων ἁγίων, ἄλλα τεμάχια ἀκόμη προσερχόμενα ἐκ σειράς χειρογράφων τοῦ ι' καὶ τοῦ ια' αἰῶνος. Ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας οἱ τόμοι οὗτοι ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχικὴν βιβλιοθήκην· σχισθέντες βραδύτερον καὶ κατακερματισθέντες δὲν ἀφήκαν ἢ μόνην τὴν σκιάν των· δὲν ὁμιλῶ δὲ περὶ τῶν χειρογράφων, πολυαρίθμων ἐν Πάτρῳ, ἐν οἷς βλέπει τις, ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου, τὴν ἀπουσίαν ἀριθμοῦ τινος φύλλων.

Πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὡς ἕκαστος θὰ ὁμολογήσῃ, ἀμέλειαν ἐμποιοῦσαν ἄλγος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτρῳ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐδάνειζε τὰ χειρόγραφα τῆς κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα κατὰ τρόπον ἱκανῶς ἐλευθέριον· περὶ τοὺς πεντήκοντα τόμους ἐξήλ-

(1) Migne ἀρ. 49, 50, 56.

(2) Duchesne et Bayet, Mission au Mont Athos (Archives des Missions, 3e série, t. 111), σ. 438.

(3) Αὐτόθι, 437.

(4) Αὐτόθι, 438.

(5) Αὐτόθι, 439.

(6) Σακκελίων, σ. 140 καὶ 187.

θον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ διεσπάρησεν τινὲς μὲν εἰς Λέρον, Κάλυμνον, Κῶ, Σάμον, ἑτεροὶ δὲ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὰ Παλάτια ἢ εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Λάτρου, καὶ ἄλλοι ἀπώτερον ἀκόμη, μέχρι καὶ τῆς Κρήτης. Τὰ βιβλία διαφεύγοντα οὕτω τὴν περιφρούρησιν τοῦ ἐκκλησιαάρχου ἐπανήρχοντο ἐν ἀκριβεῖα πάντοτε εἰς τὴν βιβλιοθήκην; αἱ ἀπρόοπτοι συμφοραί, αἵτινες τόσον συχνά, κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τούτους αἰῶνας, ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν ἀκτῶν ἢ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, δὲν ἤδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσι τινὰ τῶν χειρογράφων τούτων; Τὸ πρᾶγμα εἶναι πιθανώτατον. Οὐχ ἤττον ὅμως μένει ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου, τόσον σπουδαία κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰβ' αἰῶνος, ἀπώλεσε μικρὸν κατὰ μικρὸν πολλοὺς τῶν πολυτιμοτάτων αὐτῆς θησαυρῶν διαφέρον δ' ἴσως εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισεν ἡ παρακμὴ αὐτῆς.

Ἐάν τις μελετήσῃ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἰγ' καὶ τοῦ ἰδ' αἰῶνος τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν υφίστατο μείωσιν αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ εὐημέρει ἐξ ἀρχῆς. Παρὰ τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ μοναστήριον κατὰ τὸν ἰγ' αἰῶνα, παρὰ τὰς συνεχεῖς προσβολὰς τῶν πειρατῶν, αἵτινες ἐφθάνον μέχρι τῶν κεκλεισμένων πυλῶν τῆς μονῆς, παρὰ τὰς ἐρημώσεις τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ἐφορολόγουν ἄνευ οἴκτου τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ὑπεχρέουν τὸν ἡγούμενον Γερμανὸν νὰ κενώσῃ τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ μοναστηρίου, ἵνα σώσῃ τὴν κοινότητά του ἐκ τῆς σφαγῆς (1), παρὰ τὰς παντὸς εἵδους πικρίας, ἃς τὸ μοναστήριον ὤφειλε καρτερικῶς νὰ ὑπομένῃ, ἡ βιβλιοθήκη ἐξηκολούθει νὰ πλουτίζεται. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰγ' αἰῶνος ὁ ἡγούμενος Σάββας ἐκκληροδότησεν εἰς αὐτὸ περὶ τὰ τριάκοντα χειρόγραφα (2), ἐν οἷς πρέπει νὰ σημειώσωμεν παρὰ τὰ λειτουργικά, ἁγιογραφικά καὶ πατρολογικά βιβλία σειρὰν ἐπιστολῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δύο τόμους ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐν βιβλίῳ δικαστικόν, τὸν Πρόχειρον νόμον. Ὁ κατάλογος τοῦ 1355 παρουσιάζει νέα ἀποκτήματα. Ἀναμφιβόλως τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν παρέχει ἡμῖν ἡ συνοπτικὸν κατάλογον τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης,

(1) Acta, σ. 230.

(2) Acta, σ. 241—243.

οὐχ ἦντον ὁμῶς εἶναι λίαν διδακτικόν. Ἐκ 58 ἀριθμῶν, οὓς περιλαμβάνει, 22 τοῦλάχιστον—πλέον τοῦ τρίτου—δὲν φαίνονται καθόλου ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201, εἰσῆλθον δὲ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ ταῦτα. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνευρίσκομεν δύο τόμους τοῦ ἡγουμένου Σάββα, τὸ σύγγραμμα τοῦ Ψευδοδιονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (1), καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγρίου (2). τὰ ἕτερα εἵκοσιν, οἷαδὴποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσις αὐτῶν, εἶναι ἀκόμῃ μᾶλλον διαφέροντα. Παρὰ τὰ χειρόγραφα τῶν Πατέρων, ὡς τὰ τοῦ Ἀναστασίου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἢ Νεμεσίου τοῦ Ἑμέσης (3), τῶν ἐρμηνειῶν Νικητῆ Σερρών ἢ Μακαρίου Φιλαδελφείας (4), παρὰ τὰ ἱερὰ πονήματα τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον αὐτοκρατόρων τινῶν, ὡς Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ ἢ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ (5), φαίνονται ἔργα ἱστορικὰ ἢ φιλοσοφικὰ καὶ χειρόγραφα κλασικῶν συγγραφέων. Ταῦτα εἶναι τὰ συγγράμματα τοῦ Νικηφόρου Χούμνου, τὰ φερόμενα ψευδῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σκυλίτζη (6), μέρος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ζωναρά καὶ ἱστορία τῶν Παλαιολόγων Γεωργίου τινός (7), ἐν ἀντίγραφον τῶν Βασιλικῶν (8), καὶ τρία χειρόγραφα Δοδώνου τοῦ Σιμελίου, τῆς Κύρου Παιδείας τοῦ Σεργίου καὶ τῶν διαλό-

(1) Migne, ἀρ. 41.

(2) Migne, ἀρ. 49.

(3) Migne, ἀρ. 33, 23, 35, 30.

(4) Migne, ἀρ. 36, 37, 16. Ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τῶν νέων ἀποκτημάτων φαίνονται οἱ ἐπόμενοι ἀριθμοὶ τοῦ καταλόγου τοῦ 1355 : 2, 31, 57, 7 δις. Προσδιορίζομεν οὕτως ἓνα τόμον μνημονευόμενον ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῇ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ Possevin. Μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἰωβ (ἀρ. 7 τοῦ Migne) ἀναγινώσκομεν: In Esaiam expositio Basilii, Chrysostomi, Theodoretii et aliorum, χειρόγραφον, ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ τῆς Πατρολογίας. Ὁ ἐπόμενος τόμος (ἀρ. 8 τοῦ Migne), περιγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Possevin ὑπὸ τὸν τίτλον : In eundem Basilii solius expositio, δὲν εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν Ἰωβ, ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ εἰς τὸν Ἡσαΐαν. Οἱ δύο τόμοι ἀνευρίσκονται ἐν τῇ νῦν βιβλιοθήκῃ (Σακκελίων, ἀρ. 214 καὶ 26) : ὁ δεῦτερος φαίνεται ἤδη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201.

(5) Migne, ἀρ. 32, 9.

(6) Migne, ἀρ. 29.

(7) Migne, ἀρ. 58, 46.

(8) Migne, ἀρ. 45.

γων τοῦ Πλάτωνος (1). Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον νέον πνεῦμα φαίνεται ὅτι ἐμψυχώνει ἀληθῶς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου· ἡ ἀρχαία αὐστηρότης, ἣτις ἄλλοτε διέθετε τοὺς μοναχοὺς τόσοι ἐχθρικῶς πρὸς τὰ μὴ θρησκευτικὰ συγγράμματα, ἡ περιέργειά των ἐκτείνεται πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀγιογραφίας καὶ τῆς πατρολογίας, τὰ δὲ ἱστορικὰ βιβλία εὐρίσκουσι πρὸ πάντων ἐν τῇ μοναστηρίῳ εὐνοίαν τόσοι ἀξιοσημείωτον ὅσον καὶ σπανίαν ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς μοναστηρίοις (2).

Δυστυχῶς ὁ ὠραίος οὗτος ζῆλος φαίνεται ὅτι δὲν διήρκεσε πλεόν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ιδ' αἰῶνος. Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1355 χειρόγραφα τινα ἦσαν λίαν ἐφθαρμένα· ἕτερα δέ, ἀπὸ τοῦ 1201 μέχρι τοῦ 1355 διατηρηθέντα ἀνέπαφα (3), ὅτι ἐξηφανίσθησαν κατόπιν καὶ σήμερον ἔχουσιν ἀπολεσθῆ· ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ἀκόμη καταλόγῳ τοῦ 1382 φαίνονται μόνον 300 τόμοι (4)· κατὰ τὸ 1355 ἄρα τὰ ἔγγραφα ἐπέτρεπον ἡμῖν νὰ ἀνεύρωμεν τοὐλάχιστον 380. Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ ιδ' αἰῶνος ἡ βιβλιοθήκη εἶναι ἐν ἐλαττώσει. Βεβαίως, κατὰ τὸ καινόμενον τοὐλάχιστον, ἐπηρώσθησαν ἔκτοτε αὕτη τὰς ἀπωλείας τῆς ἡ Πάτμος ἀριθμεῖ τὸν 1355 χειρόγραφα· ἀλλὰ πλεόν τοῦ ἡμίσεος τῶν τόμων τούτων εἶναι χρονολογίας νεωτέρας καὶ δὲν δύνανται νὰ ἀναπληρώσωσι τὰ παλαιὰ ἀντίγραφα, ἅτινα ἀφῆκαν νὰ ἀπολεσθῶσι κατὰ τρόπον οἰκτρὸν. Ἀναμφιβόλως, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, εὐτυχεῖς περιστάσεις εἰσάγουσιν ἐνίοτε ἀκόμη εἰς τὸ μοναστήριον χειρόγραφα σπουδαῖα. Κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ἀπαντῶμεν, ὡς ἄλλοτε, μεταξὺ τῶν ἡγουμένων εὐλαβεῖς δωρητάς (5)· ἐκ τῶν γειτονικῶν νήσων, ἐκ Νάξου (6), Ρόδου (7), καὶ ἀλλαχόθεν, μεταφέρονται βιβλία εἰς Πάτμον· τὸ μοναστήριον τέλος πλουτίζεται ἐνίοτε ἐκ τῆς κατα-

(1) Migne, ἀρ. 47, 54, 55.

(2) Πρὸβλ. Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. λογ. σ. 507. Σήμερον ἀκόμη ἡ Πάτμος κέκτηται χειρόγραφον τοῦ χρονικοῦ Γεωργίου τοῦ μοναχοῦ (Σακκελίων, ἀρ. 7).

(3) Migne, ἀρ. 27, 38, 48, 50, 56.

(4) Σακκελίων, σ. ια'.

(5) Σακκελίων, σ. 53—54.

(6) Αὐτόθι, ἀρ. 50 καὶ 57.

(7) Αὐτόθι, ἀρ. 207.

στροφῆς μοναστηρίων τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ κληρονομεῖ
τινα ἐκ τῶν ἐξ αὐτῶν λαφύρων (1). Ἀλλὰ, κατὰ τοὺς χρόνους
τούτους, τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν τύ-
χην των. Οὐτε αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, αἵτινες συνδέονται πρὸς
τινας τόμους, οὐτε ἡ ὠρισμένη θέσις, ἣν ἑτεροὶ ἔχουσι με-
ταξὺ τῶν θησαυρῶν τῆς βιβλιοθήκης, προεφύλαξαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς
καταστροφῆς. Ἐκ τῶν 58 χειρογράφων τῶν καταλεγομένων
ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 εἴκοσι τοῦλάχιστον δὲν ἀνευρί-
σκονται πλέον σήμερον. Τὰ βιβλία τὰ ἔχοντα ὅψιν μὴ θρη-
σκευτικὴν εἶναι ἰδίᾳ ἐν κακῇ καταστάσει· πάντα ἐκεῖνα, ὅσα
ἐφαίνοντο ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ 1201 ἢ τοῦ 1355, ἐξηφα-
νίσθησαν, πλὴν τοῦ Νικηφόρου Χούμνου καὶ τοῦ Ζωναρᾶ (2),
τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (3) καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἀλλ' ὁ
τελευταῖος οὗτος τόμος κατωρθώθη, ὡς γινώσκομεν, νὰ ἀπο-
κομισθῇ κατὰ τὸ 1801 εἰς Ἀγγλίαν (4)· τοῦτο εἶναι τὸ τε-

(1) Αὐτόθι, σ. 122—123. ἀρ. 78, 242, 244.

(2) Σακκελίων, ἀρ. 127, 298.

(3) Αὐτόθι, ἀρ. 50.

(4) Σημ. μεταφρ. Ἀπὸ τοῦ αἰοιδίου Κοραῆ μέχρι σήμερον πολλὰ ἐλέ-
χθησαν καὶ ἐγράφησαν εἰς βῆρος τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου διὰ τὴν ἀπόλειαν
τοῦ πολυτίμου χειρογράφου. Ἡ ἀπόλεια ὅμως ὑπῆρξε μεγίστη, χαρακτη-
ρθεῖσα δικαίως ἐθνικῇ, διότι ὁ κώδιξ τοῦ Πλάτωνος τῆς Πάτμου, γνωστὸς καὶ
ὑπὸ τὸ ὄνομα Κλαρκιανός, Ὁξωνιακὸς ἢ Βοδληριανὸς κώδιξ, μετὰ τοῦ Παρισι-
νοῦ Α, συμπληροῦντος αὐτόν, ἀποτελοῦσι τὰ ἀριστα τῶν χειρογράφων τοῦ
Πλάτωνος. Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε καὶ τόσον δικαία ἡ κατὰ τῶν μοναχῶν ἀγανά-
κτησις; Τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀπεσυλήθη ὑπὸ τοῦ Κλάρκ τοῦ χειρογράφου, ἐκ-
θέτει ὁ Σακκελίων ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ. Ἐταιρείας τῆς Ἑλ-
λάδος (τ. β', σ. 427) καὶ ἐν τῇ Πατριακῇ Βιβλιοθήκῃ (σ. ι', σημ. 5), φαί-
νονται δὲ ὅσα λέγει ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος, στηριζομένη ἄλ-
λως καὶ εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτοπτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Krumbacher, ξένος πλέον
αὐτῶς καὶ οὐχὶ Ἕλλην, ρητῶς λέγει ὅτι αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μονῶν ἦσαν μὲν
ἀσφαλεῖς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους· ἀπὸ τῶν ὀνύχων τῶν βαρβάρων δεσπο-
τῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν, οἵτινες διὰ θεμιτῶν καὶ
ἀθεμιτῶν μέσων εὗρισκον τρόπον νὰ ἀπάγῃσι πολλὰ κειμήλια εἰς τὴν Δύσιν.
Ὅ, τι ἔπραξεν ὁ Κλάρκ ἐν Πάτμῳ, ἐπράξε καὶ ὁ Τίτσενδορφ ἐν Σινᾷ καὶ Ρώσσι
περιηγηταί, ὡς ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη, ἐν Ἀγίῳ Ὀρει. Ὁ Κλάρκ εἶναι καὶ
ἄλλοθεν γνωστὸς, διότι ὁ ἀσιανολόγος Da Hammer κατηγόρησεν αὐτοῦ ὅτι
ἐκλεψε τὸ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Cambridge εὕρισκόμενον νῦν ἄγαλμα τῆς Ἰσι-
δος. Τελευταίως Ἕλληνας ἐκδότης τοῦ Πλάτωνος ἐκθέτων πατριωτικῶς, ὡς λέ-

λευταῖον δεῖγμα τῆς πρὸς τὰ χειρόγραφα αὐτῶν ἀδιαφορίας τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου, ἐπιλησμένων καὶ τῶν παραγγελμάτων τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τῆς ἀρχαίας δόξης τῆς βιβλιοθήκης των.

Γ'.

Τὸ κατάστιχον τῶν δανειζομένων.

Εἷς τινα μέρη τοῦ καταλόγου ἑτέρα χεὶρ προσέθηκεν ἐν τῇ ᾧ σημειώσεις δεικνύουσας ὅτι οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ τόμος ἔχει δανεισθῇ, αἱ δὲ σημειώσεις αὗται ἐπαναλαμβανόμεναι καὶ συμπληρούμεναι ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τοῦ χειρογράφου ἀπαρτίζουσιν ἀληθὲς κατάστιχον τῶν δανειζομένων ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου. Αἱ πληροφορίες, ὅς εὐρίσκομεν ἐνταῦθα, ἀναφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς χρόνον ὀλίγον μεταγενέστερον τῆς συντάξεως τοῦ καταλόγου ἀγνοοῦμεν τῷ ὄντι τὸν χρόνον τῆς ἡγουμενίας τοῦ Νικοδήμου, αὐτὸ ὄνομα συνοδεύει τὰς τελευταίας γραμμὰς τοῦ καταστίχου· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ κεμένου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐπαρκεῖς χρονολογικὰς πληροφορίες. Μεταξὺ τῶν δανειζομένων ἱκανῶς πολυαρίθμων, οἵτινες ἤντησαν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς βιβλιοθήκης, δύο μοναστικά ἱδρύματα ἔτυχον εὐνοίας ἰδιαιτέρας· τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου λαμβάνει διὰ μιᾶς ἑνδεκα τόμους, τὸ δὲ τῆς Κω δέκα, καὶ κατὰ τὰς δύο δὲ περιπτώσεις τὰ δανεισθέντα χειρόγραφα εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως· εἶναι σειρὰ σχεδὸν πλήρης τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὡς εἰ ἡ Πάτμος ἠθέλησε νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὰ δύο

γεί, τὰ κατὰ τὴν κλοπὴν τοῦ χειρογράφου, λησμονεῖ, ὡς φαίνεται, ἐν τέλει τὸν πατριωτισμὸν του, διότι ἐν τῇ ἀγανακτήσει του εὐρίσκει πολὺ εὐχάριστον ὅτι τὸ πολυτίμον βιβλίον, ἀδιάφορον τίνι τρόπῳ, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μοδίου, ὅφ' ὃν κατέκειτο, καὶ ἐτέθη ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα λάμπῃ πᾶσι τῆς πλατωνικῆς σοφίας καὶ καλλιλογίας ἐρασταῖς. Φαίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀγνοῶν ἐντελῶς ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ἐν Πάτμῳ θὰ ἦτο ἐπὶ τῇ λυχνίαν, ἀπὸ ὁλόκληρος ὁ θησαυρὸς τῆς δὲν εἶναι κεκρυμμένος, ὡς φαντάζεται οὗτος. Λυποῦμαι ὅτι ἡ πατριωτικὴ ἀγανακτήσις του τὸν παρέσυρε τόσο, ὥστε νὰ ἀγνοῇ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου εἶναι τοῖς πᾶσι προσιτὴ, πλεῖστοι δὲ καὶ οὐκ ἀνάξιοι λόγου εἶναι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι, αἵτινες ἐξ αὐτῆς καθ' ἑκάστην προέρχονται εἰς φῶς.

αὐτῆς μετόχια τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὰς τελετὰς κείμενα (1). Γινώσκουμεν πότε τὰ δύο ἐν λόγῳ μοναστήρια περιήλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ μοναστηρίου. Ὁ Πύργος ἐδόθη εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ 1216 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως (2). τὸ δὲ μοναστήριον τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν Κῶ φαίνεται ὅτι παρεχωρήθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη (1222—1254 3). Ἀναμφιδόλως τὰ ἀναγκαῖα βιβλία παρέδωκεν ἡ βιβλιοθήκη εἰς τὰ δύο μοναστήρια, καθ' ὃν χρόνον ἐγένετο ἡ κατοχὴ αὐτῶν, δυνάμεθα δὲ κατ' ἀκολουθίαν νὰ θέσωμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος τὸν ἡγούμενον Νικοδήμον ἀμέσως πρὸ τοῦ Γερμανοῦ, ὃν εὕρισκομεν κατὰ τὸ 1258 ἀσχολούμενον εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ μετοχίου τῆς Κῶ (4). Τὰ δανειζόμενα λοιπὸν χειρόγραφα τὰ καταγεγραμμένα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ κατ' ἀνάγκην ἀναφέρονται εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ υἱ' αἰῶνος (5).

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου ἦτο εἰς πάντας τοὺς πέριξ τόπους ἀληθῆς ἐστὶν ἐξόχου πνευματικῆς μορφώσεως. Οὐ μόνον προμηθεύειν αὐτῇ βιβλία εἰς τὰ ἅμεινα ἐξαρτήματα τοῦ μοναστηρίου, ὡς τὸ μετόχιον τῆς Δέρου, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοδούλου, τὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Λυσικοῦ, κείμενον ἐν τῷ μικρῷ ἀσιατικῷ λιμένι τῶν Φυγέλων (6), τὸ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, πλησίον τῶν Παλατιῶν, κείμενον καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς (7), τὸ τοῦ Πύργου πλησίον τοῦ Μαιάνδρου (8), τὸ τῆς

(1) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁ ἡγούμενος Σάββας κληροδοτεῖ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀσώματου λειτουργικά τινα βιβλία, ἵνα ψάλλῃ ὁ μέλλων παραμένειν ἐκεῖσε (Acta, σ. 242).

(2) Acta, σ. 176, 180, 199.

(3) Πρβλ. Acta, σ. 217.

(4) Acta, σ. 193, 199.

(5) Δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατ' ἀκριβεστέραν ἀκόμη προσέγγισιν τὴν χρονολογίαν τῶν τελευταίων δανεισθέντων τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τῷ καταστίχῳ καὶ παραχωρηθέντων ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Νικοδήμου εἰς τὸ μετόχιον τῆς Κῶ. Φέρουσι τὴν χρονολογικὴν ἐνδεξιν τῆς Ἰνδικτιῶνος 2. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη δύο μόνον χρονολογίαι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν Ἰνδικτιῶνα ταύτην : τὰ ἔτη 1229 καὶ 1244.

(6) Acta, 174. Πρβλ. 179, 182.

(7) Acta, 200. Εὕρισκετο ἐν τῷ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀσισσοῦ (πρβλ. περὶ τοῦ μέρους τούτου Acta, 167, 168, 169). (7) Acta, 177, 199.

Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν Κῶ (8), τὸ τοῦ ἁγίου Νικήτα τοῦ Ψυχροῦ ἐν Κρήτῃ (1), ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ θρησκευτικὰ ἱδρύματα τῶν γειτονικῶν μερῶν ἐδανείζοντο ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου. Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου εἰς τὰ Παλάτια ἐφορολόγει αὐτήν· τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Λάτρους, ἐκκενωθὲν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Χριστοδούλου, ἐξήτει βιβλία παρὰ τοῦ εὐτυχοῦς ἀντιζήλου του καὶ ἐπετύγχανεν οὐ μόνον νὰ δανείζηται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδίδωνται αὐτῷ μετ' εὐμενείας τινὰ χειρόγραφα (2). Οἱ μοναχοὶ τοῦ Στροβήλου, παρὰ τὴν Ἀλικαρνασσόν, οὗς συνέδεε πρὸς τὴν Πάτμον ἢ ἀνάμνησις τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου (3), οἱ ἀναχωρηταὶ τῆς Καλύμνου, οἱ ἱερεῖς τοῦ κοσμικοῦ κλήρου τῆς Σάμου ἐφαίνοντο ἐπίσης μεταξὺ τῶν δανειζομένων. Καὶ οἱ ἅπλοι ἰδιῶται τέλος, οὗς ἡ προσωπικὴ θέσις ἢ ἡ συγγένεια μετὰ τινος τῶν μοναχῶν συνίστων εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ μοναστηρίου, εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ δανείζεσθαι. Μετὰ τῶν πλουσιῶν οἰκογενειῶν τῶν Παλατίων αἱ σχέσεις ἦσαν συχναί, διὰ νὰ εὐχαριστήσωσι δὲ τὸν μοναχὸν Μάξιμον, ἀπέστειλον πρὸς τὸν πατέρα του βιβλία εἰς Κρήτην.

Ἐν γένει ὅμως τὰ δανειζόμενα χειρόγραφα εἶναι ἔργα καθαρῶς λειτουργικά. Ἐκ τῶν 45 ἐξεληθόντων τόμων, 34 ἀνάγονται εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν (4). Οἱ δανεισθέντες ἕτεροι τόμοι εἶναι βίοι ἁγίων (4^{κς}), συγγράμματα τῶν Πατέρων (Χρυσόστομος δις, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ἅπαξ, Εὐεργετινὸς ἅπαξ), πραγματεῖαι ἡθικαί (Κλίμαξ ἅπαξ) καὶ ἐν χειρόγραφον τοῦ Ἰωβ. Οἱ θύραθεν συγγραφεῖς οὐδενὸς τῶν μετὰ τῆς μονῆς ἀνταποκρινομένων ἐκίνησαν τὴν περιέργειαν.

(1) Acta, 184, 193, 200.

(2) Acta, σ. 131.

(3) Omont, Note sur un ms. du Mont Latros, σ. 338.

(4) Acta, 62.

(5) Ἴδεὺ ὁ λεπτομερὴς κατάλογος τῶν δανεισθέντων:

Τριψίδιον (πετράκις)
Ὁκτώηχος (πεντάκις)
Μηναῖα (ἐνδεκάκις)
Εὐαγγέλια (τρὶς)
Εὐχολόγιον (δύς)
Κοντάκια (δύς)

Πατερικὸν (δύς)
Ἀπόστολος (ἅπαξ)
Ἐορτολόγιον (ἅπαξ)
Ψαλτήριον (ἅπαξ)
Ἀκολουθία (ἅπαξ)
Σχηματολόγιον (ἅπαξ)

Αἱ ἐνδείξεις αὗται, ὅσον ὀλίγαι καὶ ἂν εἶναι, ἐπιτρέπουσιν ὅμως νὰ διαβλέπωμεν τὴν σημαντικὴν θέσιν, ἧς ἡ Πάτμος εἶναι ἀξία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων τοῦ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ταῖς πέριξ νήσοις, ταῖς τοσοῦτον σκληρῶς δοκιμασθείσαις διὰ παντὸς εἰδους ἀτυχημάτων, οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἔρριπτον μίαν τελευταίαν ἀκτίνα βίου πνευματικοῦ. Εἰς τὰς εὐσεβεῖς ταύτας κοινότητας, εἰς τὰς ἀφανεῖς ταύτας κώμας τὰς καταφυγούσας εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου πάτρωνος τῆς μονῆς, τῷ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου δὲν ὑπῆρξε μόνον θρησκευτικὸν κέντρον, ἀλλ' ἔμεινε καὶ ζῶσα ἐστία μορφώσεως καὶ πολιτισμοῦ. Ἀφίνων εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτοῦ μοναστήριον βιβλιοθήκην ὁ Χριστόδουλος δὲν ἔκαμινεν ἔργον μάταιον· ἐπιδιώκοντες ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας τὴν αὐξήσιν τῆς πρώτης βιβλιοθήκης οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν κατέβαλλον ἀγόνους προσπάθειας. Βεβαίως τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα δὲν εἶχε τελείως ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν· βεβαίως ἡ ἀμέλεια τῶν κατόπιν αἰῶνων ἀφῆκε νὰ ἀπολεσθῇ πολλοὶ τῶν τόμων, οὓς μετὰ τὸσον κόπον συνέλεξαν. Πρέπει ὅμως νὰ ἐφειλωμεν χάριν πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος, διότι ἐγίνωσκον νὰ συνδυάζωσι πρὸς τὴν πίστιν τὰς εὐγενεῖς ταύτας καὶ σπουδαίας φροντίδας : αὗται ἐξασφαλίσουσιν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων θέσιν, αὗται καθιστῶσιν αὐτοὺς ἀξίους καὶ σήμερον ἀκόμη τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν.

Παράρτημα.

Δημοσιεύομεν ἐν παράρτηματι τὸ ἀνέκδοτον κείμενον τοῦ καταλόγου τῷ 1201, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου ἐρευνῶν ἡμῶν.

Κώδῃξ σὺν θεῷ τῆς σεβασμίας τοῦ ἡγαπημένου τῷ Χριστῷ Θεολόγου Μονῆς τῆς Πάτμου, γεγωνὸς ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ πανοσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν μοναχοῦ κυροῦ Ἀρσενίου, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, Ἰνδικτιῶνος δ', τοῦ ΓΨΘ' ἔτους. Ἐχει δὲ οὕτως.

Διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Εἰκὼν ἁγία μεγάλη ὁ Θεολόγος μετὰ περιφερείας ἀργυρο-

διαχρύσου, καὶ στεφάνου καὶ εὐαγγελίου τῶν ἀμφοτέρων Χρυσοχειμευτῶν (1) ἀργυρῶν· ἐγκόλπιον ἢ Σταύρωσις. ἕτερον στρογγύλον Θεοτόκος μετὰ βρέφους, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾷ διάχρυσά χειμευτά. ἑτέρα εἰκὼν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος δλοκόσμητος ἀργυρᾷ καὶ χρυσωμένη. ἑτέρα εἰκὼν ὁ Χρυσόστομος ἔχουτα στεφάνιον, εὐαγγέλιον, ἐπιμάνικα καὶ σταυροὺς τρεῖς, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾷ καὶ χρυσωμένα. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Δημήτριος μετὰ περιφερείας καὶ στεφάνου ἀργυρᾷ καὶ χρυσωμένη. ἑτέρα εἰκὼν ἢ ὑπεραγία Θεοτόκος ἔχουσα περιφέρειαν. ἑτέρα εἰκὼν οἱ ἅγιοι τρεῖς, Θεόδωρος Δημήτριος καὶ Γεώργιος, δλοτζάπωτος. (2) ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Νικόλαος σαρουτ(η) (3) μετὰ περιφερείας. ἑτέρα εἰκὼν ἢ ἁγία Θεοτόκος μετὰ περιφερείας καὶ στεφάνου, ἔχουσα καὶ ἐν τῇ μετώπῳ μαργαριταρίτζιν. ἑτέρα εἰκὼν δίπτυχος ἔχουσα εἰς τὸ ἐν μέρος εἰκονίσματα ἑξ, ὧν ἐντὸς εἰσι τὰ αὐτῶν ἅγια λείψανα· ἑτέρα εἰκὼν δλοκόσμητος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος. εἰκὼν ἑτέρα σίγγον (;) ἢ ἁγία Θεοτόκος μετὰ περιφερείας ἔχον ἰ' εἰκονίσματα καὶ στεφάνου, βρέφους, λιθάρια δύο καὶ μαργαριτάριον ἐν ἑτέρᾳ εἰκὼν ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἐν τῇ Πάτρῳ ἔχουσα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἁγίου λείψανα (4)· ἑτέρα εἰκὼν δλοτζάπωτος ὁ Χριστός καὶ οἱ δύο Εὐαγγελισταὶ Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης· εἰσὶ καὶ εἰς τὸ κελλὶον τοῦ δηλωθέντος καθηγουμένου ἐγκόλπιον δλοκόσμητον ἢ ἁγία Θεοτόκος ἀργυροχειμευτὸν μετὰ βρέφους. ἑτέρα εἰκὼν δλοκόσμητος ὁ ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος ἔχουσα καὶ ἐντὸς τίμιον ξύλον. εἰκὼν ἑτέρα ἢ ἁγία Θεοτόκος δλοτζάπωτος μετὰ βρέφους. ἕτερον μικρὸν ἐγκόλπιον ἢ Κοίμησις. σταυρὸς τρανὸς ἀργυρὸς διάχρυσος εἰς. σταυροὶ ἕτεροι μεγάλοι δύο ἀργυροτζάπωτοι. ἕτερος σταυρὸς σίγγον ἔχων εἰκονίσματα χει-

(1) Περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων χειμευτὸς καὶ χεῖμευσις πρβλ. Labarte, Hist. des arts industriels, T. Γ', σ. 74—76.

(2) Τζάπωτος=clavatus (Ducange).

(3) Περὶ τῆς λέξεως ταύτης πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Μιχαήλ Ἀτταλειάτου (Σάβας, σ. 48). Ἡ λέξις σαρουτζ σημαίνει χαλκὸν (Ducange).

(4) Περὶ τοῦ Ἀγ. Πύλου τοῦ Λάτρου, πρβλ. A ta Sanct., Oct. t. XI, σ. 308. Πρβλ. Analecta Bolland, T IA' (1892, τευχ. 1ον καὶ 2ον, ὅπου περιέχεται ὁ βίος τοῦ ἁγίου).

μευτά (1)· ἑτέρα εἰκὼν ἡ Κοίμησις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κοσμημένη. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Μερκούριος κοσμημένη, ἀμφότερα ἐδόθησαν παρὰ τοῦ. . . (2) ἀπὸ τὴν Κρήτην. ἑτέρα εἰς κὼν ἡ ἁγία Θεοτόκος γλυπτὴ καὶ κοσμημένη ἑτέρα ὁ ἅγιος Παντελεήμων κοσμημένον. (3)

Διὰ τῶν τιμίων ξύλων καὶ ἁγίων λειψάνων.

Τίμια ξύλα (4) τρία ὧν τὸ ἐν ἀργυροτζάπτωτον χειμευτὸν καὶ διάχρυσον. ἕτερον ἐγκόλπιον τὸ τοῦ Ἰασίτου ἔχον ἐντὸς τίμιον ξύλον καὶ ἅγια λείψανα κειταστά. (5) συρτάριον ξύλινον μετὰ δαμάτων σιδήρων ἔχον ἐντὸς ἅγια λείψανα κομμάτια μικρὰ καὶ μεγάλα δεκαεπτὰ. αὐτὴν χαλκοῦν ἔχον ἐντὸς ἅγια λείψανα δύο, ὧν τὸ ἐν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου. καμπυρτίζιν μικρὸν ἀργυροδιάχρυσον ἔχον ἐντὸς λείψανον τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ νέου. συρτάριον ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα ἁγίων κομμάτια ἑπτὰ. ἕτερον αὐτοῦ τὸ ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα δύο. ἕτερον συρτάριον μικρὸν ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα κομμάτια πέντε. σταρὶν χαλκοῦν διπλοῦν ἔχον ἔσωθεν ἅγια λείψανα καμπυρτίζιν ἀποχρύκον ἑλεφάντινον ἄστρον ἔχον ἔσωθεν κομμάτια λείψανα τέσσαρα καὶ σαρκὰ κομμάτια δύο. ἕτε (ρον) καμπυρτίζιν βάλανον ἔχον ἐντὸς λείψανα κομμάτια ἑπτὰ. ἕτερον συρτάριον μαῦρον βουβαλινὸν σιδηρόδετον ἔχον ἔσωθεν κομμάτια λείψανα τέσσαρα. καὶ ἑτέρα δύο τὸ ἐν τοῦ ἁγίου Ἑρμολάου, καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Φιλίππου. ἕτερον συρτάριον ξύλινον λιτὸν ἔχον ἔσωθεν λείψανον κομμάτιον ἐν ἄρκλα παλαιὰ ἔχουσα ἔσωθεν λείψανα κομμάτια μ'.

Διὰ τῶν ἁγίων διδικοποτηρίων καλυμμάτων καὶ βλαττιων.

Ἅγια ποτήρια δ', τὰ μὲν γ' ἀργυρᾶ καὶ τὸ ἕτερον λιθάριν

(1) Τα ἀναφερόμενα μετὰ τὸ ἑτέρα εἰκὼν ἡ Κοίμησις εἶναι ἐγγεγραμμένα ἐν τῇ ὧφ τοῦ καταλόγου.

(2) Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ.

(3) Ἡ τελευταία φράσις ἑτέρα ὁ ἅγιος Παντελεήμων εἶναι ἐγγεγραμμένη, ὡς αἱ προηγούμεναι, ἐν τῇ ὧφ, ἀλλὰ δι' ἑτέρας χειρός.

(4) Περὶ τῶν τιμίων ξύλων πρβλ. Riant, Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople, σ. 17 καὶ 28.

(5) Περὶ τῶν φυλακτηρίων τούτων, Riant, αὐτόθι, σ. 28.

ἱασπιν μαῦρον ἀργυρόδετον. δίσκοι ἀργυροὶ δύο. λαβίδαι ὅμοιαι ε'. ἀστερίσκοι ὅμοιοι δύο· ἄλμοι (1) ὅμοιοι τρεῖς. θυμιατὸς ἀργυρὸς εἰς μετὰ εἰκονισμάτων διαχρῦσων ἕξ. κατξιν ² ἀργυροῦν ἓν. ποτηροκαλύμματα κεντητὰ δύο καὶ ἄῃρ χρυσοράντιστος εἰς. ἕτερα ποτηροκαλύμματα παλαιὰ πέντε. Βλαττία, ἥτοι ἐμπροστάλια τῶν ἁγίων εἰκόνων μικρὰ μεγάλα δεκαπέντε. ἕτερον ἀλλαξιματάριν καταβλάττιον (3) ἄῃρ· ἕτερα βλαττία μεγάλα πέντε· τὸ μὲν ἓν καταβλάττιον παλαιὸν κατ' ὀξέος. τὸ ἕτερον φακωτόν. τὸ ἕτερον διβλαττάριν, κίτρινον ἔχον καὶ ἀστρίτζιν καὶ τὸ ἕτερον ναρθηκωτὸν πλεκτόν, καὶ τὸ ἕτερον ἐξάμιτον (4) κόκκινον μετὰ γραμμάτων. ἐνδυταὶ δύο ἐξ ἑνὸς ὕφασματος βλαπτίου κατ' ὀξέος τροχωτοῦ μετὰ ζυφίων καὶ γρύφων (5), καὶ ἐνδυμάτων βαμβακίνων πρασίνων. ἑτέρα ἐνδυτὴ παλαιὰ μετὰ ἐνδύματος λινοπρασίνου. ἑτέρα ἐνδυτὴ παλαιὰ μεγάλη εὐζυφδος ἢ τοῦ πατριάρχου. εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῆς Θεοτόκου ἐνδυτὴ παλαιὰ μία. ἕτερον βλαττίον τῆς προσκυνήσεως ζατρίκατον, καὶ ἕτερον ἐξάμιτον κόκκινον τῆς προσκυνήσεως καὶ αὐτὸ μετὰ σταυρῶν μαύρων δύο. ἕτερα ἐνδυταὶ παλαιαὶ δύο αἱ κείμεναι εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν. βλαττίτζιν μικρὸν παλαιὸν· μαγνάδια τρία, τὸ ἓν κόκκινον, τὸ ἄλλο γερανέον, καὶ τὸ ἕτερον μαῦρον. μανδήλια μεταξωτὰ β'. ἕτερον μανδήλιον λωρωτὸν παλαιόν. ἐμπρόστάλια τοῦ τιμίου ξύλου β', τὸ ἓν μετὰ εἰκονισμάτων. ἐπιτραχήλια κεντητὰ πέντε. ἐπιμανίκια κεντητὰ ζυγαὶ τρεῖς· ἐπιγονάτια κεντητὰ τρία, ὧν τὸ ἓν ζόφος, τὰ ἀμφότερα μετὰ εἰκονισμάτων. ὠμόφορον ἓν παλαιόν. ἕτερον βλαττίον βουλλωτόν.

(1) Πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Ἀπταλειαίου (Σάβας, σ. 48), ὅπου ἀναγινώσκεται Ἰθμός.

(2) Θυμιατήριον.

(3) Περὶ τοῦ καταβλαττίου πρβλ. Francisque Michel, *Recherches sur le commerce, la fabrication et l'usage des étoffes de soie, d'or et d'argent* t. 1, σ. 12.

(4) Περὶ τοῦ ἐξάμιτου πρβλ. Fr. Michel, αὐτόθι, τ. Α' σ. 106—119.

(5) Περὶ τῶν στοφῶν τούτων τῶν ἐξωραϊσμένων διὰ διαφόρων ποικιλιμάτων πρβλ. Labarte, B', 424—426.

Διὰ τῶν Βιβλίων (1).

Εὐαγγέλιον ἐν σαββατοκυριακὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τοὺς δ' Εὐαγγελιστάς, κομβοθηλύκια ἔξ, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ, τὸ δὲ ἕτερον μέρος λεῖον (2). ἕτερον Εὐαγγέλιον ὁλόκληρον ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, τὸν Θεολόγον, καὶ τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, βούλλας ζ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος σταυρόν, ἔχον τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, ἀμυγδάλια δ', βούλλας ζ', κομβοθηλύκια ζ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ (3). Εὐαγγέλιον ἕτερον σαββατοκυριακὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, γαμμάτ(ια) γ', ἀμυγδάλια β', καὶ βούλλας μεγάλας ιβ'. εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος βούλλας ζ', ἀμυγδάλια β', κομβοθηλύκια ἔξ, καὶ θηλύκια γ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ (4). Εὐαγγέλιον ἕτερον καθημερινὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος τὴν Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, καρφία μγ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδάλια δ', βούλλας θ', κομβοθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ διάχρυσά (5). ἕτερον εὐαγγέλιον λιτὸν σαββατοκυριακὸν, ἔχον σταυρόν ἀργυρὸν καὶ γαμμάτια γ' (6). τετραβάγγελιον ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος σταυρόν ἀργυρὸν καὶ κομβοθηλυκόδουλλα καὶ ἀμυγδάλια χαλκᾶ (7). ἕτερον τετραβάγγελιον μικρόν, ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, βούλλας μεγάλας τέσσαρας, ἀμυγδάλια δ', βούλλας ζ', κομβοθηλύκια δ', καὶ εἰς τὰς γωνὰς τῶν σανιδίων γαμματίτζια μικρὰ δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυροδιάχρυσά (8). ἕτερον τετραβάγγελιον μικρόν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος σταυρίτζιν μικρόν, βούλλας δ', καὶ ἀμυγδαλίτζια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ, καὶ

(1) Προσεπαθήσαμεν νὰ ὁρίσωμεν ὅσα χειρόγραφα ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου. Δι' ἐκεῖνα, ὧν ἡ ταυτότης εἶναι βεβαία ἢ πιθανή, σημειοῦμεν τοὺς ἀντιστοιχοῦντας ἀριθμοὺς τοῦ καταλόγου τοῦ Σακκελίωτος· δι' ὅσα δὲ ἡ ταυτότης φαίνεται μόνον πιθανή, θέτομεν τὸ ἐρωτηματικόν.

(2) ἀρ. 69 (;)

(3) ἀρ. 74.

(4) ἀρ. 70 (;)

(5) ἀρ. 79 (;)

(6) ἀρ. 71 (;)

(7) ἀρ. 90 (;)

(8) ἀρ. 274.

κομβοθηλύκια δ' (1). ἕτερον τετραβάγγελον μικρὸν ἔχον εἰς τὸ ἕν μέρος βούλλαν μίαν, ἀμυγδαλίτζια τέσσαρα, εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδαλίτζια τέσσαρα καὶ κομβοθηλύκια δ'. τὰ ἀμφότερα χαλκᾶ (2). ἕτερον τετραβάγγελον ἔχον εἰς τὸ ἕν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν μικρὸν, ἐν ᾧ καὶ γράμματά εἰσιν ἐντετυπωμένα λέγοντα 'Κύριε βοήθει τῇ δούλῳ σου Θεοδώρῳ', ἔχον καὶ βούλλας δ', ἀμυγδάλια γ', τὰ ἀμφότερα χαλκᾶ (3). εὐχολόγιον τὸ τοῦ ἐπισκόπου ἐκείνου κυροῦ Κωνσταντίου, ἔχον εἰς τὸ ἕν μέρος εἰκόνισμα τὸν Χριστόν, βούλλας μικρὰς κ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος σταυρόν, βούλλας μικρὰς λδ', καὶ κομβοθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυροδιάχρυσα. ἕτερον τετραβάγγελον τὸ κείμενον εἰς τὸν ἅγιον πατέρα, λείον (4). ἕτερον Εὐαγγέλιον τὸ τοῦ Ἰασίτου, ἔχον καὶ τὸν ἀπόστολον ἀμφότερον καθημερινὸν σὺν τῇ προφητείᾳ, ἔχον εἰς τὸ ἕν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν καὶ κομβοθηλυκόβουλλα χαλκᾶ. βιβλίον δὲ κατὰ κυριακὴν ἀναγινωσκόμενος πραξαπόστολος (5), ἔχον εἰς τὸ ἕν μέρος ἀναφῶντα ια', ἀμυγδάλια δ', ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ ἄλλον μέρος κόμους ἀργυροῦς σ', καὶ ἐν χαλκοῦν, καὶ θηλύκια ἀργυρᾶ δ'. ψαλτήριον ἔχον εἰς τὸ ἕν μέρος ἀμυγδάλια δ', εἰς τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδάλια δ', βούλλας σ', καὶ κομβοθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ. βιβλία μηναιὰ δώδεκα τὰ φαλλόμενα ἀνὰ μῆνα. . . . ἔχοντα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. βιβλίον ἕτερον Τριψῆδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Λαζάρου (6). ἕτερον βιβλίον τὸν (sic) ἐπίλοιπον αὐτοῦ Τριψῆδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῆς Βαϊφόρου καὶ ἕως τῶν ἁγίων πάντων (7). ἕτερα βιβλία ἡ', δεκτῶνχοι ἀνὰ δ' ἡχοὺς ἔχουσαι. ἄλλη δεκτῶνχος κανόνας ἔχουσα παρακλητικοὺς τῆς Θεοτόκου, ψαλτήρια στιχολογίας β'. στιχηράριον ἐν τῷ φαλλόμενον (8). κοντάκιον ἐν ἄλλο βιβλιδόπουλον τὸ τυπικὸν τῆς ἐκκλησίας (9). ἕτερον βι-

- (1) ἀρ. 82 (;)
 (2) ἀρ. 83 (;)
 (3) ἀρ. 80 (;)
 (4) ἀρ. 67 (;)
 (5) ἀρ. 15 (;)
 (6) ἀρ. 212 (;)
 (7) ἀρ. 213 (;)
 (8) ἀρ. 218 (;)
 (9) 266 (;)

βιβλιδόπουλον μικρὸν ἔχον στιχηρὰ τῶν ὀκτωήχων τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. ἕτερον βιβλιδόπουλον τὸ ψαλλόμενον ἐξαποστειλάρια. βιβλίον ἄλλο ὁ καθημερινὸς ἀπόστολος (1). ἕτερος ἀπόστολος μικρὸς σαββατοκυριακός. ἕτερα βιβλία θ' συναξάρια ἐξαμηνιαῖα (2). βιβλίον ἄλλο ἢ προφητεία (3). ἄλλο βιβλίον παλαιὸν μνηαῖον τοῦ Ἰουλίου μηνός. ἕτερον βιβλιδόπουλον ὁ ἅγιος Παχώμιος (4). ἕτερον βιβλιδάριον ὁ βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐδέσσης ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος κεφάλαια πρακτικὰ ποίημα αὐτοῦ. ἕτερον βιβλιδόπουλον ἢ ἀποκάλυψις τοῦ Θεολόγου. ἕτερον μικρὸν ὁ Βαρλαάμ (5). βιβλίον ἕτερον ὁ Πανδέκτης (6). ἕτερον μικρὸν ἔχον τὸν βίον τοῦ Στουδίτου. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπιστολὰς τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα, καὶ τὰς περιόδους τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου (7). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἔχον λόγους πη' (8). τοῦ αὐτοῦ ἕτερον εἰς τὸ αὐτὸ ἔχον λόγους μδ' (9). ἕτερον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἔχον λόγους μ' (10). ἕτερον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἔχον λόγους ν'. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία τῶν πράξεων τοῦ Χρυσοστόμου (11). βιβλίον ἄλλο τοῦ αὐτοῦ, ἐρμηνεία ἢ πρώτη εἰσαγωγή. ἄλλο βιβλίον ἐρμηνεία τοῦ αὐτοῦ ψαλτήριον (12). ἕτερον βιβλίον πρὸς Ῥωμαίους ἐρμηνεία τοῦ αὐτοῦ (13). ἄλλο βιβλίον ἢ μετάφρασις τοῦ ὅλου

(1) ἀρ. 11.

(2) ἀρ. 261 καὶ 262.

(3) ἀρ. 210.

(4) ἀρ. 9.

(5) ἀρ. 8.

(6) Ὑπάρχει βιβλίον φέρον τοῦτον τὸν τίτλον συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Νίκωνος μοναχοῦ ἐν Ραϊθᾷ τῆς Παλαιστίνης (Fabricius, Bibl. graeca, éd. Harles, t. XI, σ. 275—278). Πρβλ. καὶ ὅσα περὶ ἐνὸς ἄλλου Πανδέκτου σημειώνει ὁ Σακκελίων, σ. 144—145. Τὸ βιβλίον τοῦτο εὗρίσκεται καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μιχαήλ Ἀταλαίτου (Σαθας, σ. 49).

(7) ἀρ. 162.

(8) ἀρ. 128.

(9) ἀρ. 141.

(10) ἀρ. 168.

(11) ἀρ. 150.

(12) ἀρ. 159 (;

(13) ἀρ. 145 (;

Σεπτεμβρίου μηνός (1). ἕτερον ὅμοιον Ὀκτωβρίου (2). ἕτερα βιβλία β' ἢ μετάφρασις τοῦ Νοεμβρίου μηνός (3). βιβλία ἕτερα β' ἢ μετάφρασις τοῦ Δεκεμβρίου μηνός (4). καὶ ἄλλο βιβλίον μετάφρασις ἐν τοῦ ὅλου Δεκεμβρίου μηνός (5). ἑτέρα μετάφρασις ἐν τοῦ ὅλου μηνός Ἰανουαρίου. βιβλίον ἕτερον μετάφρασις τοῦ δευτέρου ἑξαμήνου (6). ἄλλο βιβλίον ὁ ἅγιος Ἐφραίμ (7) τὸ ἡμῖς. ἕτερον ὁ Παράδεισος (8). ἄλλο τὸ ἔχον καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς ἁγίας Μακρίνης. ἕτερον τὸ Λαυσαϊκόν (9). ἄλλο τὸ Εὐεργετικόν. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεῖα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς πρὸς Κορινθίους καὶ πρὸς Τίτον ἐπιστολάς, τὸ ἔχον καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὰ βαμβύκινα τετράδια. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεῖα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Κορινθίους β' ἐπιστολῆς (10). ἄλλο βιβλίον τὰ καίμενα τοῦ Μαΐου μηνός (11). ἕτερον μετάφρασις τετραμηνιαία ἀρχομένη ἀπὸ μηνός Φεβρουαρίου καὶ ἔμπροσθεν. ἄλλο ἐρμηνεῖα τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς Ἐφεσίους καὶ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς (12). ἕτερον βιβλίον οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου ἔχον καὶ ἐκ τῆς Ἑξαήμερου τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἕτερον βιβλίον πανηγυρικὸν τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον Ἀλεξανδρινόν (13). ἄλλο βιβλίον ὁ ἅγιος Βασίλειος (14). ἕτερον μετάφρασις ἔχουσα ἀπὸ τοῦ 15 Ἰουλίου ἕως τέλους Αὐγούστου. ἄλλο βιβλίον μετάφρασις τοῦ β' ὅλου ἑξαμήνου (15), ἥτοι ἀπ' ἀρχῆς Φεβρουαρίου ἕως τέλους Αὐγούστου. βιβλίον ἕτερον πανηγυρικὸν πα-

(1) ἀρ. 228.

(2) ἀρ. 250.

(3) ἀρ. 230 καὶ 231.

(4) ἀρ. 240 καὶ 243.

(5) ἀρ. 241.

(6) ἀρ. 255.

(7) ἀρ. 107.

(8) Περὶ τοῦ Παραδείσου πρὸς. Fabricius. t. X, σ. 115. 134. Περὶ τοῦ Νέου παραδείσου, αὐτόθι, t. X, σ. 130.

(9) ἀρ. 176.

(10) ἀρ. 146 (·)

(11) ἀρ. 257.

(12) ἀρ. 147.

(13) Πρὸς. Σάθην; σ. 50, ὅπου εὐρίσκωμεν τὸν Ἀλέξανδρον.

(14) ἀρ. 27 (·)

(15) 259.

λαιόν, ἔχον διαφόρους λόγους ἀπὸ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ ἔμ-
προσθεν. ἑτερα βιβλία τέσσαρα πανηγυρικὰ τὰ καὶ παρὰ τοῦ
μοναχοῦ κυροῦ Μάρκου γραφέντα. βιβλίον ἄλλο ἔχον τοὺς δε-
σποτικούς κανόνας ἐρμηνευμένους. Ἔως ὧδε τὰ συνόμενα.

† βιβλίον ἕτερον ἔχον κεφάλαια τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συ-
μεὼν πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος
τοῦ Ξυλοκέρκου ὁ καὶ β' Θεολόγος λεγόμενος (1). ἄλλο βιβλίον
μέγα ὁ ὅλος Θεολόγος (2). ἕτερον βιβλίον ἡ πρώτη ἑξαήμερος.
ἕτερον βιβλίον μετάφρασις τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός (3). ἕτερον
ὁμοιον τοῦ Νοεμβρίου μηνός (4). ἕτερον λιτὸν ἐρμηνευμένον ὁ
Ἰώβ (5). ἕτερον μετάφρασις τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός (6). βιβλίον
ἄλλο ἐρμηνευμένον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Παύλου (7). βιβλίον
ἕτερον ψαλτῆρος ἐξήγησις ἀκριβεστάτη, ἐρμηνείας ἔχουσα πολ-
λῶν πατέρων (8). ἕτερον βιβλίον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Παύ-
λου ἔχον δ' αὐτὸ τὴν ἐρμηνείαν διὰ σχολίων (9). ἕτερος ἀπό-
στολος σαββατοκυριακός (10). ἄλλο βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν καὶ
πολιτικὸν νομοκάνονον λιτόν (11). ἕτερον βιβλίον ἐπιτομὴ ἐρμη-
νείας εἰς τὴν Γένεσιν (12). ἕτερον βιβλίον Χρυσοστομικόν, ἐν ᾧ
εἰσι καὶ αἱ περὶ ἱεροσύνης λέξεις αὐτοῦ (13). βιβλίον ἕτερον
μετάφρασις ἀπὸ μηνὸς Μαΐου ἕως πάλους Αὐγούστου σπορά-
δην (14). ἄλλο βιβλίον ψαλτηρίου ἐρμηνείαν ἔχοντος τοῦ ἁγίου
Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Φωτίου πα-

(1) Περὶ τοῦ Συμεὼν τούτου πρβλ. Fabric., B', 302 καὶ Σακκελ. σ.
177. 188.

(2) ἄρ. 33.

(3) ἄρ. 249.

(4) ἄρ. 235.

(5) ἄρ. 171.

(6) ἄρ. 251.

(7) ἄρ. 61.

(8) ἄρ. 65 (;

(9) ἄρ. 63. (;

(10) ἄρ. 16 (;

(11) ἄρ. 173 (;

(12) ἄρ. 177 (;

(13) ἄρ. 170 (;

(14) ἄρ. 256.

τριάρχου καὶ ἐτέρων (1). βιβλίον ἕτερον ἐρμηνεία εἰς τὸ ἐξκαι-
δεκαπρόφητον Βασιλείου μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (2). ἄλλο
βιβλίον μετάφρασις ἀπὸ τοῦ κ' Ἰανουαρίου ἔχον καὶ τὸν Φε-
βρουάριον (3). βιβλίον ἕτερον μαρτυρογραφημένα καίμενα μη-
νὸς τοῦ Ἀπριλίου (4). ἕτερον βιβλίον ὁ ἄλλος Παράδεισος (ὅπερ
ἐχωρίσθη καὶ ἐδόθη τὸ ἥμισυ εἰς τὰ Παλάτια ἐν τῇ Μονῇ τοῦ
Ἀγίου Μερκουρίου) (5). ἄλλο βιβλίον Χρυσσοστομικὸν εἰς τὸ
ὀλίγῳ οἴνῳ χρῶ καὶ ἐτέρους λόγους αὐτοῦ. ἄλλο βιβλίον ἐρμη-
νεῖα τοῦ ψαλτῆρος (6). ἕτερον ὁ ἅγιος Βασίλειος (7). ἄλλο ὁ
Δαμασκηνός (8). ἕτερον ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν Ἑσυχίου πρεσβυ-
τέρου Ἱεροσολύμων καὶ ἐτέρων (9). ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσσο-
στόμου εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν (10). ἕτερον ὁ ἅγιος
Ἐφραίμ τὸ ἥμισυ (11). ἕτερον πανηγυρικὸν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς
κυριακῆς τῆς Χαναναίας ἕως τοῦ Πάσχα, ἔχον διαφόρους λό-
γους τοῦ Χρυσσοστόμου καὶ ἐτέρων, ἀλλὰ καὶ Ἱππολύτου πάπα
Ρώμης εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ (12). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς τὸ
κατὰ Ματθαῖον ἥμισυ, ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος τοὺς περὶ ἱερο-
σύνης λόγους (13). ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία Θεοδοίου τοῦ ἐπισκό-
που Κύρου εἰς τὰ ζητούμενα τῆς Θείας γραφῆς (14). ἕτερον βι-
βλίον ἔχον ἀπὸ τε τοὺς ἀναγινωσκόμενους καὶ μὴ ἀναγινωσκο-
μένους λόγους τοῦ Θεολόγου (15). βιβλίον ἄλλο τοῦ Χρυσσοστό-

(1) ἀρ. 66.

(2) ἀρ. 31.

(3) ἀρ. 247.

(4) ἀρ. 154.

(5) Ἡ ἐν τῷ παρενθέσει φράσει εἶναι γεγραμμένη δι' ἄλλης χειρὸς ἐν τῇ
ῥα τοῦ χειρογράφου.

(6) ἀρ. 269 (·)

(7) ἀρ. 24.

(8) ἀρ. 125.

(9) ἀρ. 109.

(10) ἀρ. 62.

(11) ἀρ. 106.

(12) ἀρ. 186.

(13) ἀρ. 138.

(14) ἀρ. 114.

(15) ἀρ. 37.

μου ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους καὶ Φιλιππησίους ἐπιστολήν. ἑτέρον βιβλίον λιτὸν ἔχον κεφάλαια διάφορα Ἀντιόχου μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα πρὸς Εὐστάθιον (1). ἑτερον βιβλίον ἔχον ἀποκρύφους λόγους τοῦ Θεολόγου. βιβλίον ἄλλο τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου (2). ἑτερον βιβλίον ἔχον ἐν ἀρχῇ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου καὶ ἐτέρων διαφόρων (3). βιβλίον ἄλλο ἔχον τὰ ἀντιρρητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, καὶ ἄλλα διάφορα (4). βιβλίον ἄλλο τὸ νομοκάνονον. ἑτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ κατηγόριος Ἀριστοτέλους. ἄλλο βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Χρυσόστομου περὶ ἀκαλήπτου καὶ κατὰ Ἰουδαίων (5). ἄλλο βιβλίον τὸ ἡμῖς λιτὸν ἔχον τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεολόγου. ἑτερον βιβλιδόπουλον αἱ κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου (6). ἑτερον βιβλιδόπουλον μικρὸν παλαιὸν ἔχον κατ' ἀρχὰς τὸν Ἰώβ, τὰς ἀδιακρίτους παροιμίας τοῦ Σολομῶντος, τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ ἑτερον ἔχον καὶ σχόλια. ἑτερον βιβλίον παλαιὸν διμνηαῖον Δεκεμβρίου καὶ Ἰανουαρίου. ἑτερον παλαιὸν μνηαῖον Ὀκτώβριος. ἑτερον ὁμοῖον Ἰούνιος. ἑτερον ὁμοῖον Ἀπρίλιος. ἄλλο παλαιὸν μνηαῖον Ἰανουαρίου. ἑτερον ὁμοῖον Δεκεμβρίου. καὶ ἄλλο ὁμοῖον Ἰανουαρίου. ἑτερον βιβλιδόπουλον προφητεῖαι τῶν Χριστουγένων σὺν τῶν φωτῶν καὶ τὴν ὅλην Τεσσαρακοστήν. ἑτερον παλαιὸν μνηαῖον Μάιος καὶ Ἰούνιος. ἄλλο μικρὸν σεσαθρωμένον λιτὸν ἑρμηνευμένον ὁ Ἰώβ. ἑτερον βιβλιδόπουλον παλαιὸν ἡ Φιλοκαλία (7). ἄλλο βιβλίον μέγα ἡ Μελίσσα, τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον ἅγιος Νικῶν (8), ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος κεφάλαιά τινα διαφόρων ἁγίων πατέρων. ἑτερον βιβλίον ἔχον λό-

(1) Πρὸς. Duchesne et Bayet, Mission au Mont-Athos (Arch. des missions, 3e Série, t. III, σ. 438) καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, Fabric., X. 499—504.

(2) ἀρ. 20.

(3) ἀρ. 183.

(4) ἀρ. 184.

(5) ἀρ. 152.

(6) ἀρ. 112.

(7) ἀρ. 270.

(8) Περὶ τῆς Μελίσσης τοῦ μοναχοῦ Ἀντωνίου, Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. λογ. 289.

γους διαφόρους τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καὶ εἰς τὸ τέλος ἐρωταποκρίσεις τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. ἕτερον βιβλίον τὸ Εἰρμολόγιον (1). ἄλλο βιβλίον στιχεράριον νεότονον (2). ἕτερον ψαλτικὸν ὁμοιον. ἕτερον βιβλίον μηναῖον ἐορτολόγιον· ἄλλο βιβλίον ὁκτώηχος καθημερινή. ἕτερον βιβλίον ἡ δογματικὴ πανοπλία (3). ἕτερον βιβλιδόπουλον συνόπται. Ἰατρικὰ δύο. ἕτερα βιβλία στιχεράρια θ' (4). ἕτερον βιβλιδόπουλον λεξικόν. ἕτερον βιβλίον στιχεράριον παλαιότονον (5). ἕτερον βιβλίον μέγα δ ἅγιος Βασίλειος (6). ἄλλο βιβλίον γεροντικόν (7). ἔτ. βι. μηναῖον Αὐγούστου. ἄλλο βι. ἡ παλαιὰ θεία γραφή (8). ἔτ. βι. ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ διαφόρους λόγους τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἔτ. στιχεράριον παλαιόν (9). ἄλλο βι. ὁ Ἰώσηπος. ἔτ. βι. μηναῖον Σεπτεμβρίου. τετράδια ἀπόλυτα ἐρμηνευμένην ἔχοντα τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεολόγου (10). ἔτ. βι. ἔχον τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστῆς ἐρμηνευμένους (11). βι. ἄλλο τὰ ἀπανθίσματα τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ γραφὲν παρὰ τοῦ καθηγουμένου μοναχοῦ κυροῦ Ἀρσενίου. ἕτερον βιβλιδόπουλον μικρὸν ἔχον περὶ χρόνων καὶ κτίσεως κόσμου. ἕτερον βι. λιτὸν ὁ Διάλογος (12). βιβλιδόπουλον ἄλλο τὸ ἑξαστόν. ἕτερον βι. ἔχον τῆς ὁκτώηχου ἤχους δ'. ἕτερον βιβλιδόπουλον ὁ παλαιὸς Βαρλαάμ (13). ἄλλο βιβλίον τὸ τριώδιον τοῦ Ἰασίτου· ἕτερον ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν (14). ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ Ἰασίτου, ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Νύσσης ἐπιστολὰς πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν· ἔτ. βι. Μάρκου μοναχοῦ

(1) ἀρ. 54.

(2) Σακκελ., σ. 119.

(3) ἀρ. 102.

(4) Σακκελ. σ. 119.

(5) αὐτόθι.

(6) ἀρ. 18.

(7) Περὶ τοῦ ἔργου τούτου, Fabricius, X. 128—129.

(8) ἀρ. 216 (;)

(9) Σακκελ. σ. 119.

(10) ἀρ. 64.

(11) ἀρ. 58.

(12) ἀρ. 48.

(13) ἀρ. 120.

(14) ἀρ. 26.

περὶ νόμου πνευματικοῦ (1). ἄλλο βιβλιδόπουλον διάταξις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ λαϊκῶν (2). ἔτ. βιβλιδόπουλον ἔχον τοὺς τριαδικοὺς κανόνας καὶ στιχηρὰ καθίσματα. ἄλλο μικρὸν ἔχον κανόνας τῆς Θεοτόκου τοῦ ἀπὸ τῆς Ρόδου μοναχοῦ Νείλου (3). ἔτ. βι. ἔχον τοὺς δ' ἡχοὺς τῆς οὐκωήχου· ἔτ, μικρὸν παλαιὸν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ πλείστων ζητημάτων· ἕτερον μικρὸν οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου (4). ἄλλο μικρὸν ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ ὁ Σύρος (5) λιτόγραφον. ἔτ. βιβλιδόπουλον ὁ Κλίμαξ ἔχον καὶ κεφάλαια τοῦ ἁγίου Νείλου καὶ ἐτέρων (6). βιβλίον ἄλλο ἔχον τὰ ἀμνήματα κοντάκια. ἕτερον μικρὸν ἔχον τὰς τοῦ λυχνικοῦ εὐχὰς καὶ τὰς ἐωθινὰς. ἕτερον βιβλίον τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἕτερον βιβλιδόπουλον τὸ εὐχολόγιον τοῦ ἁγίου ἡμῶν πατρὸς καὶ κτήτορος μετὰ εἰκονίσματος ἀργυροῦ. εὐχολόγιον ἄλλο τὸ ὃν εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα. ἕτερον εὐχολόγιον ἔχον διαφόρους πολλὰς εὐχὰς ἀπὸ τε τῶν χειροτονίων καὶ ἐτέρων. ἕτερον εὐχολόγιον μικροῦτζικον πάνυ μικρὰν ἔχον τὴν ἀκολουθίαν. ἕτερον βιβλίον οὐκωήχου ἢ τοῦ Παΐτου. βιβλίον ἄλλο ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῶν Βατῶν μέχρι τῶν ἁγίων πάντων. ἕτερον βιβλίον τῶν περὶ ἀγάπης κεφαλαίων τοῦ ἁγίου Μαξίμου (11). ἕτερον βιβλίον χρονογράφος τὸ ἡμῖσι. ἕτερον βιβλιδόπουλον ψαλτήριον. κοντάκια δ' τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καὶ ἕτερα δ' τοῦ Χρυσοστόμου. βιβλιδόπουλον ἄλλο, αἱ ἀναγινωσκόμεναι τῇ μεγάλῃ μ' κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου. βιβλιδόπουλον ἄλλο ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἁγίας Μαρίνης καὶ τινὰς διαφόρους κανόνας· ἕτερον μικρὸν παλαιὸν ἔχον ἐγκώμια τῶν ἀρχαγγέλων (2), καὶ πρὸς τὸ τέλος λόγον τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκὴν. ἕτερον μικρὸν ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀρχαγγέλων. ἄλλο μι-

(15) ἀρ. 193 καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, Fabricius, IX. 267, Πρβλ. καὶ ἀρ. 48.

(16) ἀρ. 174.

(17) ἀρ. 175.

(18) ἀρ. 34.

(19) Πρβλ. Fabricius, XI, 119 καὶ Σακκελ. σ. 162.

(20) ἀρ. 122.

(1) Πρβλ. ἀρ. 48.

(2) Περὶ τοῦ ἔργου τούτου, Fabricius, IX, 165.

κρούτζικον ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ· ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία τοῦ Νύσσης εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀντιρρητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ Εὐνομίου. ἄλλο βιβλίον λιτὸν τὰ ἠθικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἔχον καὶ αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ἱστορισμένον. ἕτερον Εὐσταθίου ἱστορικὸν περὶ τῆς τοῦ Ἰωσήπου Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας, πλεον δέ ἐστι τὸ βιβλίον χρονογράφος κἂν καὶ οὐ τέλειος. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐν βαμβακίνοις τετραδίοις ἐξήγησιν Ἰωάννου Γεωμέτρου εἰς τὸν λόγον τῶν Χριστουγέννων (1). ἕτερον βιβλιδόπουλον λιτὸν τοῦ ἁγίου Μαξίμου (2). ἕτερον Χρυσσοτομικὸν ἐν ἐπιτομῇ ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, ἐν δὲ τῷ τέλει αὐτοῦ ἐρμηνεία ἐπισκόπου Βόστρων Τίτου, καὶ ἄλλων τινῶν εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον (3). ἕτερον βιβλιδόπουλον ἐπιστολὰς ἔχον τοῦ ἁγίου Δωροθέου πρὸς ἀδελφὸν αἰτήσαντα πεμφθῆναι αὐτῷ, πρὸς δὲ τὸ τέλος τούτου τὸν βίον τῆς ὁσίας Μαρίας. ἕτερον μικρὸν τοῦ Νύσσης περὶ τοῦ μὴ βαπτολογεῖν ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ τετράδια. . . . βαμβύκινα ἔχοντα Σωφρονίου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων Κυρίου καὶ Ἰωάννου (4). ἕτερον βιβλίον τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου ἀντερμηνεύμα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Χρυσσοστόμου τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἔχον τὰ ῥητὰ ὡς λιτόγραφα, ἐν δὲ τῷ τέλει τούτου, καὶ πρὸς Τιμόθεον. ἕτερον βιβλίον σύντομον ἐρμηνεία τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον (5). βιβλιδόπουλον ἄλλο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μοναχοὺς (6). ἕτερον βιβλίον Θεοδωρήτου περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας· ἄλλο βιβλίον ἔχον τοῦ Χρυσσοστόμου ἐπιστολὰς πρὸς Θεόδωρον ἀσκητὴν ἐκπεσόντα καὶ εἰς τὸ τέλος πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα. ἕτερον βιβλίον ἐπιστολὰς ἔχον τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρὸς Εὐστάθιον φιλόσοφον Ἀντιοχείας. ἕτερον βιβλιδόπουλον ἐπιτομῇ ἐρμηνείας εἰς τὴν Γένεσιν καὶ εἰς τὴν Ἐξοδον, ἔχον καὶ ἐπιστολὰς διαφό-

(1) Πρὸς Σακκελ. σ. 12, ἀρ. 25.

(2) ἀρ. 192.

(3) ἀρ. 59.

(4) Περὶ τοῦ Σωφρονίου πρὸς Fabric., IX, 164.

(5) ἀρ. 60.

(6) ἀρ. 121.

ρους (1). ἕτερον βιβλίον σύντομος ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τοὺς δ' Εὐαγγελιστάς. βιβλιδόπουλον ἄλλο Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου εἰς τὰ ζητούμενα τῆς θείας Γραφῆς (2). ἕτερον μικρὸν βιβλιδόπουλον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ Μαξίμου πρὸς Πέτρον τὸν ἱλλοῦστριον, τὸ δὲ ὅλον ἐστὶ νομοκάνονον πολιτικόν. ἕτερον βιβλίον δ' Ἰωβ ἐρμηνευμένος. ἕτερον πτενὸν τὸ βροντοσεισμολόγιον (3). ἕτερα βιβλιδόπουλα δύο τὰ γραμματικά. βιβλιδόπουλον ἄλλο ἔχον ἐπιστολὰς Μιχαὴλ μοναχοῦ καὶ διακόνου πρὸς τινα πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα. ἕτερον βιβλιδόπουλον τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. ἕτερον βιβλίον ἔχον κεφάλαια τοῦ ἀββᾶ Ἡσαΐου τοῦ ἡσυχαστοῦ (4). ἕτερον βιβλίον ἔχον τὴν ἀκολουθίαν ἅπασαν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἀπὸ τε μηνῶν, συναξαρίων, προφητῶν, εὐαγγελίων, ἀποστόλων, στιχεραρίων, ἰδιομέλων καὶ τὰ ὅμοια, ἀνὰ μῆνας ἑξ (5). ὢν τὸ α' ἔχει κατ' ἀρχὰς τὴν ὁκτώηχον, θάτερον δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ τριψῆδιον. ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ Νύσσης περὶ τῆς οὐρανοῦ ταξιαρχίας (6). ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐπιστολὰς πρὸς Κωνστάντιον αὐτοκράτορα. βιβλίον ἄλλο λιτὸν ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγους περὶ τῆς εὐρήσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ πρὸς τὸ τέλος λόγον τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτήρος. ἕτερον βιβλίον αἱ κατηχήσεις τοῦ Σπουδίτου (7). ἕτερον βιβλιδόπουλον ὅρους καὶ ὑπογραφὰς ἔχον τὰ ἀπανθισθέντα κατὰ στοιχεῖον ἐκ διαφόρων πατέρων (8). ἕτερον βιβλιδάριον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐπιστολὰς τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς Καλλίστρατον ἐπίσκοπον καὶ ἐτέρους καὶ πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα καὶ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐρμηνευμένον δι' αὐτοῦ. βιβλίον ἄλλο Θεοδωρήτου ἐπι-

(1) ἀρ. 178.

(2) ἀρ. 10.

(3) Πρβλ. Σάθαν, σ. 50, ὅπου εὐρίσκωμεν ἐν Σεισμοδροντολόγιον.

(4) Περὶ τοῦ προσώπου τούτου, Fabricius, IX, 282.

(5) ἀρ. 266 (·)

(6) Πρβλ. Σακκελ. σ. 40—41, καὶ Christ, Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλ. ἐκδ. 6', 749—750.

(7) ἀρ. 111.

(8) Μέρος τοῦ ἀρ. 263 (Σακκελ. σ. 128).

σκόπου Κύρου φιλόθεος Ἱστορία καὶ ἀσκητικαὶ πολιτεῖαι. ἄλλο μικρὸν βιβλιδάριον ἔχον ἀποφθέγματα ἦτουν ἐρωταποκρίσεις τοῦ τε Θεολόγου Γρηγορίου, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ Νύσσης, καὶ ἐτέρων ἁγίων πατέρων. ἕτερον βιβλίον εἰς τοὺς Προφῆτας, καὶ εἰς τὰς ἐκδόσεις. βιβλίον ἄλλο δωδεκάωρον ὥρολόγιον. ἕτερον βιβλίον μαρτυρογραμ(μένα) κείμενα τοῦ α' ἐξαμήνου σποράδην, ἔχον καὶ λόγους πανηγυρικοὺς διαφόρους, τὸ δοθὲν παρὰ τοῦ ἐν Κρήτῃ κυροῦ Ἰωάννου ποτὲ τοῦ Βλαστοῦ. ἕτερα σωματῶα βιβλία δύο, τὸ μὲν ἐν ἐκλογάδῃν ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ περὶ ἀρετῶν, εἰς δὲ τὸ τέλος Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα περὶ ἀναγκαίων ζητημάτων (1), τὸ δὲ ἕτερον ἔχει εἰς τὴν ἀρχὴν λόγον ἱστορικὸν τῆς Θεοτόκου, τὰς περιόδους τοῦ Θεολόγου καὶ ἕτερά τινα τὰ ἀπὸ τοῦ Ναθαναήλ. μετάφρασις σωματῶα Σεμπτεμβρίου (2). ἕτερον ὅμοιον Δεκεμβρίου τὸ ἡμῖσι (3). ἕτερον ὅμοιον ἐξαήμερος τοῦ Χρυσοστόμου. ἕτερον ὅμοιον Ὀκτώβριος κείμενα. ἕτερον ὅμοιον οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου (4). Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι τὰ σωματῶα βιβλία καὶ οὕτως ἔχοντα, χρή δὲ ἡμῖν καὶ τὰ θαυμάκια ἀναγράψαι.

Βιβλία τὰ θαυμάκια.

† Βιβλίον ὁ ἀναγινωσκόμενος ἅγιος Ἐφραίμ τὸ ἡμῖσι. ἕτερον βιβλίον πάνυ παλαιὸν τοῦ θαυμαστοριτοῦ ἁγίου Συμεών. ἄλλο βιβλίον πάνυ παλαιὸν τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ, τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου (τοῦτο διεχωρίσθη) (5) καὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου. ἕτερον βιβλίον πάνυ παλαιὸν ὁ ἅγιος Μάρκος. βιβλίον ἄλλο ὁ ἀναγινωσκόμενος Κλίμαξ. ἕτερον καὶ αὐτὸ ὁ Κλίμαξ ἐρμηνευμένος παρὰ τοῦ μακαρίου Ἠλίου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. βι. ἄλλο εὐδόνοπτος ἐρμηνεία τοῦ Βουλγαρίας κυροῦ Θεοφυλάκτου εἰς τὸ

(1) Πρβλ. Σακκελ. σ. 7 (ἀρ. 17) καὶ σ. 68 (ἀρ. 112).

(2) ἀρ. 271.

(3) ἀρ. 239.

(4) ἀρ. 45. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐπὶ ἀριθμοί, ἀπὸ τοῦ ἕτερα σωματῶα βιβλία δύο μέχρι τοῦ Θεολόγου, εἶναι γεγραμμένα δι' ἄλλης χειρός.

(5) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἐν τῇ ψφ.

κατὰ Ἰωάννην ἅγιον Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν (1). ἔτ. βι. παλαιὸν πτενὸν ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ. (2). καὶ πρὸς τὸ μέσον αὐτοῦ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν. ἔτ. βι. παλαιὸν ὁ Κλιμαξ. βι. ἄλλο ἢ Μέλισσα τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον ἅγιος Νικῶν, ὅμοιον τοῦ σωματίου. δύο γάρ εἰσι τοιαῦτα βιβλία. ἕτερον βιβλίον ὁ Κλιμαξ (ἐδόθη τῷ πατρὶ τοῦ Μαξίμου ἐν Κρήτῃ, (3). ἔτ. βι. ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐγκώμιον τοῦ Νύσσης εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον, καὶ ἑτέρους λόγους διαφόρους. ἕτερον βιβλιδόπουλον γεροντικόν. ἕτερον ψαλτήριον. ἄλλο παλαιὸν τὸ διὰ στίχων Μιτυληναῖον (4). ὀκτώηχος παρακλητικὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. ἄλλο βιβλιδόπουλον τοῦ Ἰασίτου περὶ τῆς οὐρανοῦ ἀρχιερωταγμα(τα)ρχίας. ἕτερ. βι. παλαιὸν τὸ ἡμισυ χρονογράφος καὶ ἄλλο βιβλίον τὸ τούτου ἡμισυ ἢ συγγραφὴ τοῦ Σκυλίτζη. ἕτερον μικρὸν τοῦ Ἰασίτου παλαιὸν ὡς νομοκάνονον. ἄλλο πτενούτσικον αἱ δράσεις τοῦ προφήτου Δανιὴλ. ἕτερον μηναιὸν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. ἄλλο βιβλιδόπουλον παλαιὸν πτενὸν ἔχον περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ μυσταγωγικῆς διατάξεως. ἕτερον ψαλτήριον ἔχον τὰς ἐρμηνείας διὰ σχολίων. τὰ Πανόρια τοῦ ἁγίου Επιφανίου (5). ἕτερον βιβλιδόπουλον διὰ λέξεις τοῦ Νύσσης πρὸς Μακρίναν τὴν ἰδίαν ἀδελφήν. ἕτερον μικρὸν πτενούτσικον ἔχον τὰ προσόμοια στιχερὰ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατ' ἤχον. ἕτερον βιβλιδάριον πολὺ συναγωγὸν ἔχον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἐν ἁγίοις Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως περὶ χρονογραφίας καὶ ἑτέρων, πρὸς δὲ τὸ μέσον τούτου ἐν σωματίοις τετραδίοις τὸν βίον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (6). ἕτερον βιβλιδάριον ψαλτήριον. ἄλλο βιβλίον πτενὸν συναγωγὴ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς ν'. ἕτερον μικρὸν οἱ δεσποτικοὶ κανόνες ἐρμηνευμένοι. ἄλλο πτενὸν ἐξοδιαστικὸν σὺν τῷ σχηματολογίῳ (τὸ δοθὲν εἰς τὴν Δέρον) (1).

(1) ἀρ. 360.

(2) Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ.

(3) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(4) Ὁ τόμος οὗτον περιελάμβανεν ἀναμφιβόλως τὰ ἔργα Χριστοφόρου τοῦ Μιτυληναίου. Πρβλ. περὶ τοῦ συγγραφέως τούτου Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. Λογ. σ. 354.

(5) Πρβλ. Christ, Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλ., 6' ἔκδ. σ. 746.

(6) Πρβλ. ἀρ. 179.

ἑτερα βιβλία θ' συναξάριον ἀνὰ ἑξ μῆνας ἔχοντα. ἕτερον βιβλίον οἱ ἐρμηνευμένοι ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου. ἕτερον βιβλίον τὰ ἀσκητικά τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἔχον καὶ παροιμιακοὺς λόγους τοῦ Νύσσης (2). ἕτερον βιβλίον πτερόν, ἐρμηνεία Θεοδώρητου ἐπισκόπου Κύρου εἰς τὸ δωδεκαπρόφητον. ἕτερον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ τῆς βίβλου τῶν ρν' ψαλμῶν. ἕτερον μικρὸν ὁ ἅγιος Παχώμιος. βιβλίον ἄλλο ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων πατέρων τὸ συγγραφέν παρὰ τοῦ κτήτορος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος (3), ὅθεν καὶ ἐκτῆσατο λέγεσθαι τὸ εὐεργετικόν. ἕτερον μικρὸν καὶ σεσαθρωμένον ὁ Ἰωὺ ἐρμηνευμένος. ἄλλο μικρὸν ἔχον τὴν πρώτην τῶν Βασιλειῶν. ἄλλο ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ εἰς κοιμηθέντας (ἐδόθη εἰς τὴν Σάμον πρὸς τὸν Προβατὰν) (4). ἄλλο βιβλιδόπουλον ὁ ἅγιος Ἰππόλυτος πάπας Ρώμης. ἕτερον μικρὸν ἐπιστολὰς ἔχον πρὸς Εὐστάθιον φιλόσοφον καὶ ἑτέρους (5). ἄλλο ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ κεφάλαια τοῦ ἁγίου Μακαρίου. βιβλίον ἄλλο συναξάριον ἐν ἐπιτομῇ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. βιβλίον ἄλλο τῇ Παλατίᾳ καὶ Οἰκίᾳ γραφὴ ἔχοντα καὶ τὸ ἐξκαιδεκαπρόφητον. ἕτερον μικρὸν ὡς λεξικόν. ἕτερον μικρὸν ἔχον περὶ γάμων. ἄλλο ἔχον ἐπιστολὰς τοῦ Παλαμῶντος Ἰσιδώρου, τοῦ Νύσσης καὶ ἑτέρων. ἕτερον ἐξαποστειλάριον τοῦ χρόνου. ἕτερον βιβλιδόπουλον πρὸς θεωρίαν, τὸ λεγόμενον ὁδηγός. ἕτερον βιβλίον ἔχον κοινὰς ἐπιστολὰς, ἔχει δὲ καὶ πρὸς τὸ τέλος ἐν σωματῶν χαρτίῳ νόμους περὶ γάμων. ἕτερον τὰ ἀπανθήματα τοῦ Χρυσοστόμου. ἕτερον ἔχον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἁγίου Βασιλείου περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. ἕτερον τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς ἧτοι τὸ Ἱεροτολυμιτικόν. ἔστι καὶ ἕτερον βιβλιδόπουλον ὅλον διὰ στίχων διάλεξις ψυχῆς καὶ σώματος, ποίημά τινος ἁγίου γέροντος (6). ἕτερον αἱ κατηχήσεις τῆς τεσσαρακοστῆς. ἕτερον μηναῖον δακτύλιος (ἐδόθη εἰς τὸν ἅγιον Μερκούριον εἰς τὰ Παλάτια) (7). ἕτερον ὁ Ἀριστοτέλης. ἕτερον Φίλωνος ἐρμη-

(1) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(2) ἀρ. 304 (·)

(3) Πρὸβλ. Σακκελ. σ. 199 (ἀρ. 441. 442).

(4) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(5) ἀρ. 326 (·)

(6) Πρὸβλ. Σάβαν, Ἑλλην. Βιβλιοθ. μέσ. αἰῶνος, Τ. Α' σ. 273 καὶ 292.

(7) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

ναία εἰς τὴν Γένεσιν. ἕτερον μηναιὸν σωματῶν ἔχον τοὺς δύο μῆνας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον. ἕτερον Χρυσοστομικὸν ἔχον διαφόρους λόγους σωματῶν, τὸ σταλὲν ἀπὸ τὴν Χίον παρὰ Γεωργίου Ἀναγνώστου (3).

Ἐν τῇ 2α σελίδι τοῦ καταλόγου ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς :

Ἀπὸ τῶν ἐνταυθοὶ ἀναγεγραμμένων βιβλίων, ἐδόθη πρὸς τὸν σεβαστὸν κυρίν Σάββαν Κλίμαξ καὶ ὁ βίος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ. πρὸς τὸν ἐν τῇ Καλύμνῳ ἀναχωρητὴν βιβλίον σωματῶν Τριψίδιον καὶ Εὐχολόγιον βαμβύκινον. (πρὸς) τὸν ἐν τῇ Στροβήλῳ (4) μοναχὸν ὀκτωηρόπουλα δύο, στιχεροκαθίσματα καὶ οἱ ἀναστάσιμοι κανόνες. πρὸς τὸν πατέρα τοῦ μοναχοῦ Μαξίμου ἐν τῇ Κρήτῃ Κλίμαξ, βαμβύκινον. Εἰς τὰ Φύγελα (5) διμηναιὸν σωματῶν, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος. πρὸς τὸν Κανάβιν (6) μονόμηνον Δεκέμβριος σωματῶν. εἰς τὸ μετόχιον τῆς Λέρου 7, σχηματολόγιον βαμβύκινον. εἰς τὸν ἅγιον Παντελεήμονα 8 κατὰ Ματθαῖον σωματῶν. πρὸς τὸν πενθερὸν τοῦ κυρίου Σάββα τοῦ Εὐεργετικοῦ τὸ ἡμεῖς βαμβύκινον. εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον τὸν ἐν τῇ Ἀζύῳ κατὰ Ἰωάννην 9, τελεῖα ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου βαμβύκινον. εἰς τὰ Παλάτια (1) ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου μηναιὸν βαμβύκινον Ὀκτώβριος, καὶ γεροντικὸν σωματῶν. πρὸς τὸν αὐτά-

(3) Οἱ δύο τελευταῖοι ἀριθμοί, ἀπὸ τοῦ ἕτερον μηναιὸν μέχρι τοῦ Ἀναγνώστου, εἶναι γεγραμμένοι δι' ἄλλης χειρός.

(4) Περὶ τῆς Στροβήλου καὶ τῶν σχέσεων, αἵτινες συνέδεον αὐτὴν πρὸς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, Acta, σ. 62.

(5) Φύγελα, μικρὸς λιμὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου ἡ Πάτμος εἶχε μετόχιον. Acta, σ. 166. 174. Πρὸς. σ. 179. 182 καὶ Κωνστ. Πορφυρογ., De Cerim, B' 44 Πρὸς. καὶ Tomaschek, Zur hist. Jopographie von Kleinasien in Mittelalter, (Sitzungsber. der Akad. d. Wissensch. zu Wien, Phil. hist. Kl. Jahrg. 1891) σ. 34—39.

(6) Περὶ τοῦ κυρίου τούτου ὀνόματος. πρὸς. Acta, σ. 234.

(7) Περὶ τοῦ μετοχίου τῆς Λέρου, Acta, σ. 200.

(8) Τὸ μετόχιον τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος εὐρίσκετο ἐν τῇ ἀσιατικῇ ἀκτῇ, πλησίον τῶν Παλατίων, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀτισσοῦ (Acta, σ. 200. Πρὸς. σ. 167. 168. 169).

(1) Εἶναι ἐκτισμένα ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας Μιλήτου.

δελφον τοῦ Πισσίτου ⁽¹⁾ τριψίδιον τέλειον σωματῶν. πρὸς τὸν Κανάβιν ἐν τῇ Σάμφ Προβατᾶν βιβλιδόπουλον θαμβύκινον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ ἑτέρων διαφόρων, πρὸς τὸν Ἐξώτροχον κύριν Γεώργιον ⁽²⁾ ψαλτήριον σωματῶν. πρὸς τὸν παπᾶν Σάμιον τὸν Τξιβηλέαν, τὰ θαύματα τοῦ Ἀρχαγγέλου. ἀπελιφάσθη καὶ ἕτερον βιβλιδάριον λιτὸν τοῦ Ἰώβ.

† Ἐδόθησαν εἰς τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου ⁽³⁾ βιβλία, εὐαγγέλιον σαββατοκυριακὸν λιτόν, ἑορτολόγιον, ὀκτωήχου κομμάτια β', εὐχολόγιον, πατερικὸν θαμβύκινον παλαιόν, ἕτερον βιβλίον Χρυσοστομικὸν ἔχον διαφόρους λόγους, ἀλλαγὴν μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς, κονδάνια β', Χρυσόστομος καὶ ἅγιος Βασίλειος, καὶ ἕτερον βιβλίον σωματῶν ὁλόκληρον τριψίδιον.— Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Ψυχρὸν ⁽⁴⁾ τετράρχον ἦν ἔγραψεν ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας, ἕτερον τριψίδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου. ἕτερον βιβλίον πατερικόν, τὰ ἀμφότερα θαμβύκινα.— Ἐδόθησαν εἰς τὴν Κω εἰς τὸ μετόχιον ⁽⁵⁾ βιβλία δέκα, τὰ μὲν ὀκτὼ μηναια, τὰ β' ἀπόστολοι, εὐαγγέλιον σὺν Προφηταῖς παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ καθηγουμένου κυροῦ Νικοδήμου. καὶ ποδεὰ μία καινούργια τῷ κυρί Γαλακτίωνι τῷ οἰκονόμῳ.

Ἰνδικτιῶνος β'.

(1) Περὶ τῆς ἐν Παλατίοις οἰκογενείας τῶν Πισσιτῶν, Acta, σ. 153.

(2) Περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἣν ἀπαντῶμεν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Παλατίοις, Acta, σ. 133. 182.

(3) Τὸ μετόχιον τοῦτο εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, κατὰ μὲν τὸν Μαϊάνδρον καὶ ἐγγὺς τῶν Παλατίων Acta, σ. 199). Πρβλ. Acta, σ. 177. 180. 199.

(4) Τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγ. Νικήτα. ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ψυχροῦ, ἦτο ἰδρυμένον ἐν Κρήτῃ. Παρεχωρήθη κατὰ τὸ 1196 εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου (Acta, σ. 131).

(5) Περὶ τοῦ μετοχίου τῆς Κω, τοῦ λεγομένου τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν, πρβλ. Acta, σ. 184. 193. 200.

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΔΗΛΩΣΙΣ

Ἔνεκα τῆς ἐσπευσμένης ἐκτυπώσεως τῆς πραγματείας δὲν κατώρθωσα νὰ συγκεντρώσω πάντα τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν δὲν καταχωρίζω αὐτά. Καθῆκον ἀπαραίτητον ὅμως θεωρῶ νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς πάντας, ὅσοι διὰ τῆς εὐγενοῦς καὶ προθύμου συνδρομῆς των ὑπεστήριξαν τὸ ἔργον. Ἰδίᾳ ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐν Πάτρῳ Ἱερὰν καὶ Βασιλικὴν Μονήν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τοὺς ἐν Πάτρῳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς συμπολίτας μου, οἵτινες, ἐκτὸς τῆς ὑποστηρίξεως, μοὶ παρέσχον καὶ εὐχαρίστησιν οὐχὶ μικρὰν ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ἔδειξαν πῶς εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑποδέχωνται ἐργασίας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐνδοξὴν καὶ τετιμημένην ἱστορίαν τῆς πατρίδος των.

Σ. Ι. Τ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ



ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ



007000023447

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ